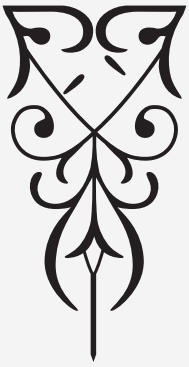

מלאכת בורר

סימן שיט

תוכן מלאכת בורר

פתיחה למלאכת בורר 135

סימן שיט, כללי המלאכה

א. באלו תנאים נאסרה הברירה **140**

ב. ברירת אוכל מפסולת **142**
ברירת שני מיני מאכלים • פסולת מתוך אוכל בידו אחת • ברירת פסולת על ידי שמשתמש בה שימוש מועט • ברירת פסולת מאוכל כשיש טורח לברור האוכל • ברירת פסולת הממתקת את האוכל

ג. דין ברירה בידו או על ידי כלי **146**

ד. דין ברירה לאלתר **147**
במהלך הסעודה • ברירת הפסולת והכנסתה באופן מיידי לתוך פיו • קודם הסעודה • אופנים שיש להסתפק בהם אם נחשבים כברירה לאלתר • ברר והותיר • ברר ונמלך לא להשתמש כעת אלא לסעודה אחרת

ה. ברירה במין אחד **152**
כשהמין ראוי לאכילה • כשיש במאכל חלקים מעופשים או רקובים • מין אחד ראוי לאכילה אבל הוא מקפיד עליו לבוררו ('איסטניס') • מין אחד בעל שמות או חלקים שונים • חפצים ממין אחד שיש להם שימוש שונה • מין אחד ששייך לשני אנשים

ו. קילוף פירות וירקות וקילוף פסולת העוטפת אוכל **154**
פירות וירקות שאין קליפתם נאכלת • פירות וירקות שקליפתם ראויה לאכילה • הסרת גרעינים שבפרי • ברירת פסולת מאוכל עבור תיקון המאכל

ז. ברירת חפצים **157**
כללי • ברירת ספרים חפצים וסכו"ם

סימן שיט, סעיפים ח–יג

ח. ניקוי מאכל על ידי שרייה במים או שפשוף ביד **162**
ניקוי מאכל על ידי שרייה במים • ניקוי מאכל על ידי שפשוף ביד

ט. שטיפת פירות וירקות **163**

י. סינון משקים **164**
סינון שמרים במשמרת ונתינת משקים על דבר בלוע • סינון משקים כדי לעשותם צלולים (כגון מים או יין) • שלא לעשות גומא בסודר או להגביה הכלי טפח בעת הסינון • עשיית מסננת בפי הכלי

יא. עירוי מכלי לכלי **168**
כללי • האם יש היתר לערות לאלתר • ברירה במצקת מנוקבת

יב. סינון פסולת בשעת השתייה **170**

יג. תערובת של מוצק ונוזלים **170**
מוצק שצף מעל נוזל • נוזל שצף מעל מוצק

סימן שיט, סעיפים יד–יט ותמצא עצה

יד. ברירה שאינה לצורך אכילה **172**

טו. כשלא רוצה את שני המינים [ברירת פסולת מפסולת] **172**

טז. ברירה שאינה לצורך שימושו הישיר של המאכל או החפץ הנברר ... **173**

יז. כשרוצה את שני המינים לאחר זמן לשימושם העיקרי [מיון] **173**

יח. ברירת פסולת על ידי הוצאת אוכל עמו **174**

יט. מחבץ **175**

כ. סיכום למלאכת בורר **176**
חלוקה כללית של סימן שיט • כללי היסוד במלאכת בורר • ברירה במאכלים • ברירה בנוזלים • אופני ברירה שאינם אסורים • ברירת פסולת על ידי הוצאת אוכל עמה • דבר צף בנוזל

פתיחה למלאכת בורר

מקור המלאכה במשכן

מלאכת בורר נעשתה במשכן עבור עשיית הסממנים שנועדו לצביעת יריעות המשכן (בצבעי תכלת, ארגמן ותולעת השני)[1] או לשם הכנת המנחות[2]. אחר זריית גרעיני התבואה ברוח היו בוררים ומסירים את יתר הפסולת שעוד נותרה בהם.

מהות המלאכה

על ידי מלאכת הברירה מפרידים ומסירים את הפסולת המעורבת באוכל, זאת בכדי להכשיר את האוכל לאכילה[3]. על מלאכת בורר ויחסיה עם מלאכות זורה ומרקד, כתב הרמב"ם (פ"ח הי"א): הזורה

1 בגמרא (שבת עד:): שבק תנא דידן בישול סממנים דהוה במשכן ונקט אופה. וכן כתבו רש"י (עג. ד"ה האופה) ותוספות (עג: ד"ה מפרק).

2 כן כתב בחידושי רבינו אברהם בן הרמב"ם בשם רב האי גאון (נדפסו בתחילת ספר מעשה רוקח, והובאו באגלי טל בפתיחה).

3 ברירה שלא נועדה להכשיר את התערובת לאכילה או שימוש אינה אסורה, ולכן התיר השו"ע (שיט, טו) ליתן ביצה במסננת של חרדל כדי לייפות את מראה החרדל, ואף על פי שהחלמון נפרד מהחלבון אין בזה ברירה כי שניהם אינם נאכלים. משם הוכיח הביאור הלכה (סע' ג ד"ה היו לפניו) שמותר לברור פסולת מפסולת. בעניין זה עיין בדברי החזון איש (סימן נג ד"ה ט"ז סימן שי"ט) שכתב שאין בורר אלא בדבר המעורב ועל ידי הברירה מתחדשת צורתו למבוררת ונקייה. מעין דברים אלה כתב האגלי טל (ס"ק יא אות א): דעניין בורר אוכל מפסולת הוא כשהפסולת מפסיק בין האוכלין ואם בא לאכול קודם שיברר הרי אוכל גם הפסולת על כן צריך לברר הפסולת. עכ"ל. עיין להלן הערה 13 שדעת הירושלמי (פ"ז ה"ב) שאפילו הבורר פסולת מאוכל באופן שלא הוציא את כל הפסולת מהתערובת אינו חייב מהתורה, כי לא תיקן את כל התערובת לאכילה.

בביאור הלכה (סע' ג ד"ה לאכל מיד) הביא את דברי הישועות יעקב (סק"א) שהקשה: מדוע הבורר פסולת מאוכל חייב הרי זו מלאכה שאצל"ג. לאור קושיה זו חילק הישועות יעקב בין ברירת פסולת גמורה המעורבת עם האוכל ועל ידי הברירה נהייה האוכל ראוי לאכילה - וזו נחשבת מלאכה שצריכה לגופה וחייב עליה, לבין ברירת שני מיני מאכלים שראויים לאכילה כל אחד בפני עצמו וברירתם אחד מהשני אינה תיקון גמור ואסורה רק משום מלאכה שאצל"ג. אבל הביאור הלכה חלק עליו וכתב שגם בשני מיני אוכלים המעורבים מתייפה כל מין על ידי ברירת חבירו ממנו, ולכן נקראת הברירה מלאכה הצריכה לגופה. ומשמע שלישועות יעקב דווקא תיקון גמור אסור מדאורייתא, ואילו לביה"ל כל תיקון אפילו אם הוא מועט אסור מדאורייתא.

בהמשך דן הביה"ל (שם) בהסרת דבר המונח על חבירו כשמטרתו להגיע למה שמתחתיו, וכתב שאפילו אם נדחוק לומר שבזה שאינו מסודר כל מין בפני עצמו הוא בכלל מעורבים ושייכת בזה ברירה, אין להחמיר אלא כשבשעה שמסירו דעתו להניחו לאחר זמן. מדבריו למדנו גם שאף אם התיקון הוא ממקום אחר, כגון שדעתו להניחו לאחר זמן, נחשב הדבר לתיקון. אך הסרת דבר המונח על חבירו בלי שיש לו שום תועלת מהסרה זו אינה אסורה משום ברירה. וכתב על זה בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ב סי' לה אות ד) שמשמע שמותר להסיר אף כדי לפשפש ולחפש, כגון שאינו יודע היכן בדיוק החפץ הנצרך לו.

והבורר והמרקד דומין עניניהם זה לזה, ומפני מה מנו אותן בשלשה, מפני שכל מלאכה שהיתה במשכן מונין אותה בפני עצמה.

אין איסור ברירה אלא בתערובת

כלל חשוב במלאכת בורר הוא, שאין איסור לברור אלא כששני המינים מעורבים זה בזה[4]. כמו כן, פוסקים רבים מתירים לפזר ולשטוח תערובת כדי שלא יהיו המינים מעורבים וכך ניתן יהיה לברור את הפסולת בהיתר[5]. בעניין מהי תערובת האסורה בברירה, נראה שאין בדבר זה הגדרה ברורה[6].

---

4 כמובא ברמב"ם (פ"ח הי"ג) ובשו"ע (שיט, ג): היו לפניו שני מיני אוכלים "מעורבים" בורר אחד מאחד. כמו כן תרומת הדשן (סי' נז) כתב שכשלא מעורבים לא שייך איסור ברירה, וכן בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה ג) ובחזון עובדיה (שבת ח"ד עמ' קפ).

5 בגמרא (שבת עד.) מובא: רב ביבי שדא קמייהו דרבי אמי ורבי אסי כלכלה דפירי ולא ידענא אי משום דסבר אוכל מתוך פסולת אסור אי משום עין יפה הוא דמכוין. וכתב רש"י (ד"ה ושדא קמייהו): ולא רצה לברור האוכל מתוך העלין ולתת לפני כל אחד ואחד, אלא שטחן והם נוטלים ואוכלים, ובשטוח זה נפרש האוכל מאליו. עכ"ל. ומכאן כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה ו) בשם הגרש"ז שמותר לשטוח תערובת כדי להתיר לברור הפסולת ממנה. להיתר זה הסכים בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד בורר אות יא).

6 עיין בתרומת הדשן (סי' נז) שמתחילה כתב דמאוד היה כנגד סברת הלב, ששני מינים שניכרים בהפרדתם או חתיכות גדולות שמונחות יחד, שתהא ברירה שייכת בהם דדווקא כשהם מעורבים "ואינם ניכרים" יש איסור, אבל כשאין כל מין ומין מסודר בפני עצמו, אין זו נחשבת תערובת. אבל כיון שמדובר בחיוב חטאת אין לחלק ולהקל בלא ראיה ברורה. עכת"ד. וכדבריו עולה גם מיתר הפוסקים, שלא נתנו בזה הגדרות קצובות.

ובכל זאת נציין לכמה מדברי האחרונים שמהם ניתן להסיק לעניין זה:

א. ערוך השולחן (שיט סע' ז-ט. בתירוץ הראשון) כתב שאין איסור בורר בדבר הניכר לעין, אלא בדבר שמתוך קטנותו וריבויו צריך לברור זה מזה. עכ"ד. מדבריו משמע שתערובת מוגדרת רק כשאין הפסולת ניכרת בה, לפי שבניכרת אף שאינה מסודרת מותר לברור. בשו"ת יביע אומר (ח"ה סי' לא אות ד) ביאר דבריו, שכל שאין צריך למבט חודר, אין בו משום ברירה. באופן זה כתב בהערות הגרי"ש אלישיב (על הגמרא עד.) שכל שאין ניכר ההפרש ביניהם נידון הכל כתערובת אחת, אך אם אין שייכות ביניהם, כלומר כשיש הפרש ניכר ביניהם – אין זה נחשב תערובת ואין בזה שם ברירה. אמנם אם התערובת נמצאת במקום חשוך ועל ידי זה כל מין לא ניכר לעצמו, הרי הם נחשבים כתערובת אף שאילו היו במקום מואר היה כל מין ניכר בפני עצמו. בדומה לדבריהם עיין בקצות השולחן (סי' קכה הערה יד) שנימק את איסור ברירת יתושים הצפים על גבי התבשיל, בכך שדבר שאינו ניכר מיקרי מעורב עם המשקה.

אמנם הערוך השולחן (שם סע' ט) הביא תירוץ נוסף שממנו משמע שיש ברירה גם בדברים הניכרים לעין, וכמותו החמיר שביתת השבת (סקכ"ו), אך גם לתירוץ זה דבר גדול ביותר אינו נחשב כמעורב, כמו שכתב שביתת השבת עצמו (סקכ"ה) ע"ש.

ב. כתב האור שמח (פ"ח הי"א): בורר גדרו הוא בדבר הבלול יחד ומשתמש כשהוא בלול, בזה אם בורר מאתו פסולת מתוך אוכל או משני מינים, הוי בורר והוי מלאכה. אבל בדבר שאינו בלול, לא שייך בורר. עכ"ל.

ג. הגרש"ז אוירבך (הובא בשמירת שבת כהלכתה פ"ג הערה ז) כתב שמדברי שלטי הגבורים (מב.) משמע שהכל תלוי בלשון בני אדם, מה שהם קוראים לו ברירה נחשב ברירה ומה שלא נחשב בעיניהם ברירה אינו נחשב מעורב. בדרך זו הסביר מדוע אין ברירה בהוצאת

סוגים שונים של תערובות

מצאנו סוגים שונים של תערובות האסורות בברירה, ונפרטם:

א. מינים שונים המפוזרים ומעורבים אחד בשני[7].

ב. מינים שמונחים אחד על גבי השני יכולים גם כן להיחשב מעורבים ויש בהסרת העליון שבהם משום ברירה, במידה ויש תועלת בהסרה זו[8].

ג. קילוף[9] של פרי או ירק[10] וכן שאר דברים העוטפים ומכסים דבר אחר באופן שאי אפשר להוציאו[11]. פירות או ירקות המחוברים לענף שלהם[12] (כאשר נתלש הענף מערב שבת, שאם לא כן אסור הדבר משום קוצר או תולש). לדוגמה: תלישת ענבים, בננות או עגבניות מהאשכול שמחזיק אותם.

כינים מבגדים, ברחיצת הגוף וניקור השיניים או בשטיפת כלים, ע"ש באורך. ועיין להלן בפתיחה לדיני ברירה בנוזלים להלן הערה 31 שהבאנו סימוכין לדבריו.

7 כמובא בגמרא (שבת עד.): היו לפניו שני מיני אוכלין וכו', וכן בשו"ע (שיט, א ג).

8 ביאור הלכה (סע' ג ד"ה לאכל מיד).

9 רמ"א (סו"ס שכא), ודבריו לקוחים מדברי הירושלמי (פ"ז ה"ב) בעניין האי מאן דשחיק תומא [שכותש שומים] וכו' וכפי שפירשוהו סמ"ג (לאוין סה יג:), סמ"ק (סי' רפב ע' רפה), ספר תרומה (סי' רכ), הגהות מיימוניות (פכ"ב ד"ק הי"ב) ורבנו ירוחם (ח"ח עז ע"ג).

10 מסתימת הראשונים והרמ"א לחשוש לברירה בקילוף פירות וירקות מוכח שאף בדבר המחובר בתולדה שייכת ברירה. אבל בביאור הלכה (שם, ד"ה לקלף וכו') העלה אפשרות ששאר הראשונים השמיטו את דברי הירושלמי (המובא בהערה הקודמת) כי סוברים שלמסקנת הבבלי (ביצה יג:) אין לאסור קילוף כלל. אך למעשה לא סמך על זה הביה"ל. ע"ש. ואכן מצאנו ראשונים שכתבו בפירוש שאין איסור ברירה בקילוף, כמובא בערוך (ערך דש) שכל שהפסולת מחוברת לאוכל או משמשת כקליפה לאוכל אין בה משום בורר (ובקליפה יש לדון משום דש). בדרך זו כתב המאירי (שבת קלד.): אין לפקפק בניקור הירך מטעם בורר, שכל שהוא מחתך בידו אינו נקרא בורר. עכ"ל. וכן כתב רבנו חננאל (שבת עד.): הדש הוא המפרק הפסולת המחוברת באוכל ומכינתן לברירה ... נמצא זורה והבורר והמרקד כולן מעבירין פסולת המעורבות באוכל ואינה מחוברת כגון קליפה שצריכה פירוק או כגון עפרורית שצריך ניפוץ אלא מעורבת בלבד. עכ"ל.

כך עולה גם מדברי האחרונים, כפי שיש לדייק מדברי הרמ"א (תקי, ב) ומהרש"ל (יש"ש ביצה פ"א סי' מב) שכתבו שלוזים ובטנים שנשתברו ועדיין בקליפותיהם, אין הקליפה נחשבת כפסולת כיוון שדרכם בכך ועדיין מעורבין וכמין אחד דמי, וכוונתם כנ"ל. וכן פסק ערוך השולחן (סע' כ-כב) להתיר לקלוף שומין אף שלא לאלתר, ופירש דברי הירושלמי הנ"ל במי שבורר הקליפות אחר קילופן. אבל הלכה למעשה, כל אחרוני זמננו הסכימו לדברי הרמ"א לחשוש לברירה בקילוף פירות וירקות [ולא זכיתי להבין מה שכתב בחזון עובדיה ח"ד עמ' קצג ועמ' קצה שמותר לקלף תפוחים ומלפפונים וכדו' כיון שהקליפה מחוברת ע"פ דברי רבנו חננאל ויתר הראשונים הנ"ל, מה טעם לחלק בין שום שנחשב שאינו מחובר לבין מלפפונים, וחזר על דבריו בהליכות עולם ח"ד עמ' פד. וכן שביתת השבת (סקמ"ה) כתב בשם הרב טל אורות שלדעה שאין ברירה בדבר המחובר אין לחלק בין קישואים ותפוחים לבין אגוזים ושקדים. וצ"ע].

11 כגון: קילוף עלים המעופשים כדי לאכול העלים הפנימיים (עיין בביה"ל שיט, א ד"ה מן העלין) והוצאת עטיפה של סוכריה (ראה שמירת שבת כהלכתה פ"ג הלכה מג).

12 אגלי טל (דש סק"ב), שמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה מו).

ברירה שלא הוציאה את כל הפסולת מהתערובת

יש אומרים שאם ברר חלק מהתערובת באופן שעוד נותר בתערובת חלק מן הפסולת, אינו חייב מהתורה, לפי שהפרדת פסולת מאוכל לא נקראת ברירה אלא כשהיא גם מתקנת ומכשירה את התערובת לאכילה[13]. אך אם הפריד מהתערובת חלק מהאוכל ואותו חלק נותר נקי מפסולת, חייב, כי כלפי מה שהוציא מן הפסולת הרי שתיקנו לגמרי[14]. אך לרוב הפוסקים בכל אופן אסור הדבר מהתורה[15].

בדומה לזה יש שכתבו שמותר לברור מין מחבירו על דעת לחזור ולערבו אחר כך, כי תכלית הברירה היא לתקן את התערובת בכדי שתישאר מבוררת לעולם, וזו אינה נקראת ברירה אלא נטילה מהמקום בעלמא[16]. ומסתימת הפוסקים משמע שאף כשחוזר ומערבם יש לאסור, אך ניתן לצרף דעה זו כשיש צדדים נוספים להקל[17].

13 בירושלמי (פ"ז ה"ב): אמר ר' יודן יש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב, יש שהוא נוטל כגרוגרות ומיד יתחייב. היאך עבידה [-כמו היכי דמי] היה יושב על גבי כרי ובירר צרורות כל היום אינו מתחייב נטל לתוך ידו כגרוגרות ובירר חייב. וכן בחדושי הר"ן (קמה: ד"ה התם) משמע שכל שלא הוציא כל הפסולת אינו חייב. ערוך השולחן (סע' ד) הביא את דברי הירושלמי הנ"ל וכתב שהפוסקים לא הזכירו זאת כי מדרבנן אסור בלאו הכי. וכן כתב הפמ"ג (מש"ז סקי"ג). אבל עיין בהגהות הגרי"ש אלישיב (עד.) דמשמע מניה שאף איסור דרבנן אין באופן זה, כי פעולת הברירה מטרתה תיקון האוכל, ובאופן זה לא עשה כלום. ועוד עיין במה שהאריך בזה בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' עה).

14 כך מובא בערוך השולחן (שם) ובדברי הגרי"ש אלישיב (שם).

15 באגלי טל (בורר סק"ז. זורה סק"א) כתב שהיא מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, דדעת הבבלי שמלאכת בורר היא בעצם מעשה הברירה מתוך האוכל, ולכן חייב גם כשהוציא רק חלק מהפסולת, ולירושלמי החיוב הוא על תיקון האוכל, ואינו חייב אלא כשגמר לברור את כל האוכל שלפניו. ועיין בביאור הלכה (שמ, א ד"ה ומלקט) שהביא דברי הירושלמי ומשמע מדבריו שלהלכה לא קיי"ל הכי. וכן הרמב"ם (פ"ח הי"א) כתב שהזורה או הבורר כגרוגרת חייב, ולא הזכיר כלל עניין תיקון כל התערובת. וכן משמע מסתימת כל הראשונים. וכן בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה יא) כתב שעובר אדם על איסור בורר גם כאשר אינו מסיר אלא חלק מהפסולת.

16 כן כתב בשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' לז נד נז) וביאר באופן זה מדוע לא נהגו להקפיד על הוצאת פתקאות כדי לסמן תרומות לבית הכנסת, ומדוע לא אסרו לברור חפצים ובגדים. והביא דבריו בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ב סי' לה אות ו) והסכים עימו.

17 עיין במ"ב (סקט"ו). וכן בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה רכ) משם הגרש"ז זצ"ל שהמהרש"ג הרחיק לכת ושאין ראיותיו מסי' רנט סע' ז מוכיחות, וצ"ע. אמנם בהערה רלט השתמש בסברה דומה כדי להתיר החזרת ספרים למקום בתום השימוש אם עיקר כוונתו רק כדי לפנותם או כדי להשתמש בשולחן.

ברירת דברים שאינם מגידולי קרקע

לדעת רוב הפוסקים גם ברירת דברים שאינם מגידולי קרקע אסורה מהתורה[18].

18 בביאור הלכה (סו"ס שכא) הביא דברי רעק"א (שו"ת סי' כ) שכמו שאין דישה ועימור אלא בגידולי קרקע כמו כן אין זורה אלא בגידולי קרקע. ע"כ. וכן בנשמת אדם (כלל טו סק"א) ובבית מאיר (סו"ס שיט) כתבו שאין זריה אלא בגידולי קרקע, והרי זריה וברירה עניינם דומה, וממילא אפשר שאף ברירה מהתורה אינה אלא בגידולי קרקע. אבל יש להקשות על זה, שהרי מצינו שהמחבץ (שבת צה.) וכן המשמר מים (שבת קלח.) חייבים משום בורר, ואלו אינם גידולי קרקע. וכן עיין בדברי תרומת הדשן (סי' נז) שיש בברירת דגים חיוב חטאת, והרי דגים אינם גידולי קרקע (ערובין כז:), והובא בב"י (שיט, ג) וברמ"א (שם). ואומנם הגר"ע יוסף (שו"ת יביע אומר ח"ה סי' לא אות א) תירץ שלרעק"א וסיעתו יש לחלק בין אב מלאכת בורר שישנו רק בגידולי קרקע, לבין תולדת בורר שישנה מהתורה בין בגידולי קרקע ובין שלא בגידולי קרקע (כמו שחילק ר"א בן הרמב"ם בשו"ת ברכת אברהם סי' יח לעניין מלאכת דש). אבל לעניין הלכה כתב האגלי טל (סקכ"א) ששייכת ברירה מהתורה אף בדברים שאינם גידולי קרקע, שהרי מלאכת בורר במשכן הייתה להפריד את הצרורות שנפלו לתוך החיטים, ואין פסולת זו גדלה עם החיטים בקרקע הלכך על כרחנו שאין ברירה קשורה בהכרח לגידולי קרקע, לעומת דישה שבה הקליפה גדלה עם הגרעין בקרקע, וכן בטחינה המלאכה היא להפריד את החיבור שנוצר מן הקרקע, ולכן בהם יש חילוק בין גידולי קרקע לשאינם גידולי קרקע. בדרך זו כתב הגר"ע יוסף (שם סק"ג) למעשה שברירה אסורה מהתורה בין בגידולי קרקע ובין שלא בגידולי קרקע, כדברי תרומת הדשן, ב"י ורמ"א. וכן פסק בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' עה) והוכיח כן מכל הראיות שנזכרו לעיל.

כללי ברירת מאכלים

שיט, א-ה

א. באלו תנאים נאסרה הברירה

זה השולחן

שו"ע שיט, א-ב

הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלים ובורר מין ממין אחר, בנפה ובכברה חייב בקנון ובתמחוי פטור אבל אסור. ואם בירר בידו כדי לאכול לאלתר מותר. הבורר אוכל מתוך הפסולת בידו להניחו אפילו לבו ביום נעשה כבורר לאוצר וחייב.

סביב לשולחנך

מקור הדין בגמרא

בגמרא (שבת עד:) שנינו:

ת"ר: היו לפניו מיני אוכלין, בורר ואוכל, בורר ומניח, ולא יברור, ואם בירר חייב חטאת. מאי קאמר. אלא אמר רב יוסף: בורר ואוכל ביד, בורר ומניח ביד, בקנון ובתמחוי לא יברור ואם בירר פטור אבל אסור, ובנפה ובכברה לא יברור ואם בירר חייב חטאת.

מתקיף לה רב המנונא: מידי קנון ותמחוי קתני, אלא אמר רב המנונא: בורר ואוכל אוכל מתוך הפסולת, בורר ומניח אוכל מתוך הפסולת, פסולת מתוך אוכל לא יברור, ואם בירר חייב חטאת.

מתקיף לה אביי: מידי אוכל מתוך פסולת קתני, אלא אמר אביי: בורר ואוכל לאלתר ובורר ומניח לאלתר ולבו ביום לא יברור ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת. אמרוה רבנן קמיה דרבא אמר להו שפיר אמר נחמני [-כינוי לאביי].

היו לפניו שני מיני אוכלין ובירר ואכל ובירר והניח רב אשי מתני פטור רבי ירמיה מדיפתי מתני חייב רב אשי מתני פטור, והא תני חייב, לא קשיא הא בקנון ותמחוי הא בנפה וכברה. עכ"ל.

ממסקנת האמוראים משמע שיש שני תנאים כדי להתיר הברירה: תנאי ראשון, שתהיה הברירה לאלתר, כאביי שהעמיד כך דברי הברייתא, ואמר רבא שהלכה כמותו; תנאי שני, שתהיה הברירה ביד, כדברי רב אשי. ומבואר שם שאם ברר בקנון ותמחוי פטור, ואם ברר בנפה ובכברה חייב.

הגמרא ממשיכה בבירור ההלכה, וזו לשונה:

כי אתא רב דימי אמר שבתא דרב ביבי הואי ואיקלעו רבי אמי ורבי אסי, שדא קמייהו כלכלה דפירי, ולא ידענא אי משום דסבר אוכל מתוך פסולת אסור אי משום עין יפה הוא דמכוין. חזקיה אמר: הבורר תורמוסים מתוך פסולת שלהן חייב. לימא קסבר חזקיה אוכל מתוך פסולת אסור, שאני תורמוסים דשלקי ליה שבעא זימני ואי לא שקלי ליה מסרח וכפסולת מתוך אוכל דמי. עכ"ל.

מדברי הגמרא משמע שישנו תנאי נוסף, שלישי, כדי להתיר הברירה – שיברור את האוכל מתוך הפסולת ולא את הפסולת מתוך האוכל, כמסקנת חזקיה. אך אין ברור אם כל התנאים הללו נפסקו להלכה, וכן האם צריך שיתקיימו כולם על מנת להתיר הברירה. ודנו בזה הראשונים, כמו שיבואר כעת.

דעת רבנו חננאל ורוב הראשונים – ברירה מותרת רק אם היא לאלתר, ביד ונטילה של אוכל מתוך פסולת

רבנו חננאל (עד. – עד:) כתב דקיי"ל כאביי שהתיר בתנאי שיברור לאלתר, דאמר רבה [לגירסתנו צ"ל רבא]: שפיר אמר נחמני. וכן קיי"ל כרב אשי דבתראה הוא, ויש להתיר אם הוא בורר ביד. וכן קיי"ל כחזקיה בעניין הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהן - חייב, דהא מקשינן ופרקינן לפרושי שמעתיה, ושנינן: שאני תורמסין דשלקי להו ז' זמני כו'. שמעינן מינה דאוכל מתוך הפסולת זולתי תורמסין, שרי. לכן סיכם ר"ח שיש להתיר הברירה רק אם מתקיימים כל ג' התנאים: ביד, לאלתר ונטילת אוכל מתוך פסולת. אבל אם ברר לאחר זמן או שברר פסולת מאוכל חייב. כמו כן אם ברר בנפה וכברה חייב, ובקנון ותמחוי פטור אבל אסור. ע"ש.

ראשונים רבים הביאו את דברי רבנו חננאל, וביניהם: תוספות (עד. ד"ה והתניא), אור זרוע (ח"ב סי' נט), רא"ש (סי' ד) ור"ן (לב. ד"ה תנו רבנן וד"ה ונמצא). וכתב הב"י שכך הם דברי הרמב"ם (פ"ח הי"ב) שכתב: בנפה ובכברה – חייב, בקנון ובתמחוי – פטור; ואם בירר בידו לאכול לאלתר – מותר. אמנם להלן נראה שיש שמסבירים את דברי הרמב"ם אחרת.

דעת רש"י – הבורר לאלתר מותר אף על ידי נפה וכברה, הבורר בידו מותר אף שלא לאלתר ואפילו אם אח"כ יניחם בנפה וכברה

את דברי הגמרא (שבת עד.): "היו לפניו שני מיני אוכלין ובירר ואכל ובירר והניח רב אשי מתני פטור רבי ירמיה מדיפתי מתני חייב רב אשי מתני פטור, והא תני חייב, לא קשיא הא בקנון ותמחוי הא בנפה וכברה", פירש רש"י (ד"ה והתניא): לעיל חייב, ואי בבורר ומניח לאלתר - מותר לכתחלה הויא, ופטור אבל אסור ליכא. עכ"ל. נראה שרש"י מבין שדברי הברייתא עליה דנים רב אשי ורב ירמיה מדיפתי היא אותה ברייתא שהובאה לעיל שעליה הסיקה הגמרא בשם אביי שמותר לברור לאלתר בלבד, ואם בורר ומניח לבו ביום חייב. כלומר מדברי רש"י משמע שאם בורר לאלתר מותר אף אם בורר בנפה וכברה, וכך דייק התוספות (ד"ה והתניא) מדברי רש"י שם. אך הקשה התוספות על זה מדברי הגמרא (ביצה יד:) דקאמרי ב"ה בורר כדרכו בקנון ותמחוי אבל לא בנפה וכברה, ומשמע שבנפה וכברה אסור בכל עניין.

בהקשר זה עיין ברש"י (עד. ד"ה פטור אבל אסור) שכתב דעיקר ברירה בנפה וכברה "אבל ביד לא דמי לבורר כלל". וציידד הב"י (ד"ה והא דמפלגינן) שלרש"י אין דרך ברירה ביד כלל, אפילו אם בורר לאחר זמן, ואפילו אם אחר הברירה בידו מטיל בנפה וכברה. על דבר זה הקשה הב"י מהגמרא (ביצה יד:) שהובאה לעיל דקאמרו ב"ה בורר כדרכו "בחיקו", וחיקו היינו שבורר בידו ונותן אח"כ לתוך חיקו, והותר הדבר רק ביו"ט (וכשם שהתירו ב"ה לברור אף בקנון ותמחוי), אבל על ברירה בידו וליתן לתוך נפה וכברה אין ספק שיש לאסור. ע"ש שנדחק ליישב הלשון לשיטת רש"י.

דעת תוספות - כשהפסולת מרובה על האוכל יש לברור הפסולת מהאוכל וכשהפסולת מועטת יש לברור האוכל

בגמרא (שבת קלח.) מובאת דעה שהמשמר חייב משום בורר, כיוון שדרכו של בורר היא - "נוטל אוכל ומניח פסולת". ובתוספות (עד. ד"ה בורר) למדו משם שבמקרה שהפסולת מרובה על האוכל הוי ברירת האוכל דרך בורר (ובזה מיירי בגמרא קלח.). אבל הר"ן (לב. ד"ה ונמצא) והאור זרוע (ח"ב סי' נט) דחו הראיה מהגמרא, ע"ש. וכתב הביאור הלכה (סע' א ד"ה הבורר) שהשו"ע ורמ"א חולקים על זה. אמנם הב"ח (סע' ג) הוכיח שזו גם דעת הרי"ף (ביצה ז.) וטען שגם דעת השו"ע כן, ושיש להחמיר שלא לברור האוכל

מפסולת היכא שהאוכל מועט. ולכן יש הכותבים להחמיר כך היכא דאפשר (פס"ת סק"ב).

עיין עוד להלן בביאורנו על השו"ע (שיט, ד) שלדעת רש"י ורא"ש כשהפסולת מרובה על האוכל אסור לטלטל את האוכל, ואילו כשהאוכל מרובה יש לברור באופן שימעט הטירחא, אבל השו"ע לא פסק דבריהם להלכה.

מספר אחרונים בדעת הרמב"ם – מותר לברור פסולת מאוכל אם עושה כן לאלתר

בבאר היטב (סק"ב) הובאו דברי מהר"י אבולעפיא (הובא בשו"ת מהריט"ץ סי' רג) שלמד מדברי הרמב"ם (פ"ח הי"ג) שאם בורר לאלתר מותר אפילו אם בורר פסולת מאוכל, ולפי זה התיר להסיר צְרעה שנפלה לתוך כוס. עיין עוד בהגהות והערות שעל הטור (סקי"ב) שהביאו גדול נוסף שהבין כן בדעת הרמב"ם. כמו כן עיין בביאור הלכה (סע' ג ד"ה ומניח השני כדי) שציין לדברי המאמר מרדכי (סק"ד) בשם הר"ד עראמה וכן למגילת ספר (לאוין סה ד"ה כיצד הבורר) שהבינו בדעת הרמב"ם שמותר לברור הפסולת מהאוכל היכא שהוא לאלתר, אלא שהתירו כן רק בב' מיני אוכלים, כיון שאינם פסולת גמור. אומנם למעשה, כתב הביאור הלכה שם שאין לזוז מדברי כל שאר הפוסקים.

פסיקת השו"ע ויתר הפוסקים

להלכה מוסכם על כל הפוסקים להורות כדברי רבנו חננאל, כמובא בדברי השו"ע (שיט, א-ג) ובהקדמת המ"ב לסימן זה.

ואף שהביאור הלכה (סע' ג, ד"ה ומניח השני כדי) ציין שלשון הרמב"ם (פ"ח הי"ג) שהובאה בשו"ע סע' ג אינה מוכרעת, וכמו שצוין לעיל שנפלה בה מחלוקת, ואפשר שדעתו להתיר פסולת מאוכל אם עושה כן לאלתר - מדברי הב"י מוכח שדעת הרמב"ם כרבנו חננאל, וממילא מובן שכך דעתו להורות בשו"ע למעשה. למעשה כתב בביאור הלכה שאין לזוז מדברי התה"ד (סי' נז) שהובאו ברמ"א סע' ג שהחמיר בזה.

סעיפים ג-ה

ב. ברירת אוכל מפסולת

זה השולחן

שו"ע שיט, ג
ברירת שני מיני מאכלים

היו לפניו שני מיני אוכלים מעורבים, בורר אחד מאחד, ומניח (השני כדי) לאכול מיד. ושני מיני דגים מיקרי שני מיני אוכלים, ואסור לברור אחד מחבירו אלא בידו כדי לאכלן מיד, אף על פי שהחתיכות גדולות וכל אחת נכרת בפני עצמה.

סביב לשולחנך

כתב השו"ע (שיט, ג): היו לפניו שני מיני "אוכלים" מעורבים בורר אחד מאחד ומניח וכו'. ע"כ. מדבריו מוכח שיש ברירה אף בב' מינים הראויים לאכילה בפני עצמם. ומקור דבריו ברא"ש (פ"ז סי' ד), שלמד זאת מלשון הברייתא (שבת עד:): "היו לפניו שני מיני אוכלין", ומשמע ששייך לומר לשון 'אוכל' על מין שרוצה בו כעת וכן לומר 'פסולת' על מין אוכל שאינו רוצה בו כעת.

בביאור הלכה (ד"ה לאכל מיד) הביא את דברי הישועות יעקב שהקשה: למה לא נאמר שברירת פסולת מאוכל הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. לאור זאת

חילק בין בורר פסולת גמור מאוכל, שדינו כמלאכה שצריכה לגופה וחייב, כי הברירה נצרכת לשם תיקון האוכל לאכילה, לבין הבורר בין שני מיני אוכלין, שאינו נחשב אלא כמלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור. לדברי הישועות יעקב, למאן דאמר שמלאכה שאצל"ג פטור, הבורר ב' מיני אוכלין תמיד פטור. אבל הביה"ל (שם) דחה דבריו, וביאר שאף ברירת ב' מיני מאכלים אינה נחשבת מלאכה שאצל"ג, כיוון שאף בב' מיני אוכלין המעורבים, מתייפה כל מין על ידי ברירת חבירו ממנו, ונחשבת למלאכה הצריכה לגופה[19].

זר זהב סביב

ברירה לצורך תועלת רוחנית או קורת רוח

יש אומרים שאם בורר בשביל מטרה ותכלית של קורת רוח או לשם קיום מצווה שזמנה דווקא עתה, מותר.

לדוגמה: הכנת קערה יפה לפני האורחים אע"פ שיודע שלא יאכלו ממנה אלא מעט או אפילו לא יאכלו כלל, לברור כלים נאים כדי ליפות את שולחן השבת, לברור כלי כדי להשאילו לחבירו אף שחבירו לא ישתמש בו מיידית.

אבל אם ההנאה אינה מ'עצם הדבר הנברר' אלא מ'מעשה הברירה' יש להסתפק האם מותר. והעצה לזה היא שייהנה מעט מהדבר הנברר מיד עם ברירתו.

לדוגמה: תפילין, מזוזה ושאר כתבי הקודש וכן מאכל, חפצים או שאר פסולת שנתערבו בעפר ורוצה להרימם למניעת הפסד או למצווה של שמירתם, וכיוצא בזה.

ויש מחמירים בכל זה ומתירים לברור רק את הדבר הנצרך לו כעת, ובתנאי שישתמש בו עכשיו.

כמו שנתבאר בשו"ע, שדבר שהאדם מעוניין לאוכלו כעת נחשב כאוכל. בבן איש חי (שו"ת רב פעלים ח"א סי' יב בסופו, בא"ח ש"ב בשלח אות ג) התיר למארח לברור אוכל מפסולת בכמות מרובה עבור אורחים אע"פ שלא יאכלו כל אותה כמות, והביאו דבריו להלכה השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה מד, הערה רו), מנוחת אהבה (ח"ב פ"ז סע' יט), פס"ת (סק"ז) ועוד. ובהערה קכט כתב השש"כ שהגרש"ז הסתפק האם מותר לברור כדי ליתן לאורח צידה לדרך, אע"פ שהאורח יאכל את הפירות רק לאחר זמן, כיוון שעכשיו מכבדו בכך, הרי זה נחשב כלאלתר (החילוק בין 'עצם הדבר הנברר' ל'מעשה הברירה' מקורו בדברי הפס"ת שם).

אבל הגר"ע יוסף (הליכות עולם ח"ד עמ' עז, חזון עובדיה ח"ד עמ' קפה-קפו) הביא את דברי הבן איש חי וכתב שאין להקל בלי ראיה ברורה, ומדבריו נראה שאין להקל אף ביתר הדברים שנזכרו לעיל.

—

זה השולחן

הבורר פסולת מתוך אוכל אפילו בידו אחת חייב.

שו"ע שיט, ד
פסולת מתוך אוכל בידו אחת

סביב לשולחנך

דברי השו"ע לקוחים מהרמב"ם (פ"ח הי"ג).

19 יסוד מחלוקתם הוא, האם גדר מלאכת בורר הינו לפי האדם או לפי העולם, שלפי הישועות יעקב מלאכת בורר אינה תלויה באדם לבדו, אלא כיוון שבמציאות שני מיני המאכלים הנ"ל נקראים אוכל - אי אפשר לומר שברירת האחד מחבירו הוה צריכה לגופה; ואילו לביה"ל הגדרת פסולת הינה גם לפי האדם, שלגביו ייפוי האוכל נחשב כצריכה לגופה. נראה שמחלוקת זו מצינו כבר קודם. לעיל הובאה דעת הר"ד עראמה שהבורר שני מיני מאכלים לאלתר מותר אף אם בורר את הפסולת, ולכאורה מהטעם שאינו פסולת גמור לגבי שאר העולם. ונראה שהיא מחלוקת הרמב"ם הנ"ל והרא"ש המובא בשו"ע כאן.

—

זר זהב סביב

דין הפרדת עצמות מדגים ואופני היתר להוצאת פסולת הנלמדים מזה

האוכל דגים עם 'אידרות' [-עצמות דגים] או בשר שיש בו עצמות, לא יוציאן אלא כשהן בתוך פיו. דרך ברירה נוספת היא, להחזיק את העצם ולהפריד הבשר ממנה בפיו, בידו או במזלגו, אבל אין להוציא את העצמות עצמן כי זו ברירת פסולת מאוכל האסורה. אולם יש שלא נהגו להיזהר בזה, וכשמכינים צרכי הסעודה אינם נזהרים מלקלף העצמות אף שהדבר נעשה קודם הסעודה. על המקילים בזה נאמרו לימודי זכות שונים.

עיין במאמר מרדכי (סק"ז) שאסר להפריד העצמות אם לא עושה זאת בדרך אכילה, וציין לדבריו הביאור הלכה (ד"ה מתוך אכל). וכן דעת החזון איש (סי' נד אותיות א-ה) לאסור. יתר פרטי הדין של הוצאת עצמות בדרך המותרת לקוחים מדברי החזו"א (שם) והביא דבריו השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה יב).

אבל הביאור הלכה (ד"ה מתוך אוכל) הביא את דברי המאמר מרדכי (סק"ז) והעיד שאין העולם נזהרים מלקלוף העצמות מעל הבשר אפילו קודם הסעודה, ונתן מספר נימוקים ללמד עליהם זכות:

א. אם העצמות רכות וראויות לאכילה בפני עצמן אינן נחשבות פסולת.

ב. אם מפריד העצמות ואוכל מיד, יש שמחשיבים זאת כדרך אכילה וממילא מותר לכתחילה, כמובא בביאור הלכה במקום נוסף (סע' ד ד"ה הבורר פסולת), עיין עמוד 149 שביארנו סוגיה זאת.

ג. הפרדת העצמות המחוברות לבשר נחשבת כתיקון האוכל ומותרת אם נעשה הדבר לאלתר, וכמו שמותר להפריד לוזים ובוטנים שנשתברו ועדיין בקליפתם (ע"פ רמ"א סי' תקי. עיין עמוד 156 שהבאנו דבריו ודעות החולקים).

ד. יש לצרף את דעת הסוברים שלאלתר מותר אף פסולת מתוך אוכל.

ה. כל המדובר הוא בעצמות שיש עליהם בשר, אבל עצמות שאין עליהן בשר יש ליזהר שלא לבוררן קודם האכילה, אלא יטול הבשר והעצמות תישארנה בקערה. במידה וקשה לו לדקדק בזה, כתב הביה"ל שימצוץ בפיו מעט כל עצם קודם שמשליכה לחוץ, ואז אין שם פסולת עליה.

עיין עוד בחזון איש (שם) שהביא את דברי הביאור הלכה ודחה את כל נימוקי ההיתר שלו. ובשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה כח) כתב שכיון שהחזון איש אוסר בכל אופן, יש להחמיר שלא לעשות כן אלא בשעת הסעודה ממש. אבל בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' פג) דחה דברי החזו"א והעמיד דברי הביה"ל.

—

זר זהב סביב

ברירת פסולת על ידי שמשתמש בה שימוש מועט

יש אומרים שמותר לברור פסולת מאוכל כאשר נעשה בפסולת שימוש מועט. ולכן האוכל דגים עם עצמות, מותר למצוץ בפיו מעט כל עצם קודם שמשליכה לחוץ, לפי שבדרך זו אין שם פסולת עליה. אבל יש המחמירים בכך, שהרי עיקר כוונתו אינה על הפסולת, אלא על שאר התערובת, וממילא נחשב כבורר פסולת מאוכל, וחייב.

הדעה המתירה לקוחה מדברי הביאור הלכה (שיט, ד. סוד"ה מתוך) לעניין הוצאת עצמות דגים שנזכר לעיל. מנגד, הדעה המחמירה מקורה בחזון איש (סי' נד אות ג) שהביא את דברי הביאור הלכה ודחה אותם.

—

זה השולחן

ואפילו האוכל מרובה ויש יותר טורח בברירת האוכל אפילו הכי לא יברר הפסולת אפילו כדי לאכול לאלתר.

רמ"א שיט, ד ברירת פסולת מאוכל כשיש טורח לברור האוכל

סביב לשולחנך

במשנה בביצה (יד:) מובא: הבורר קטניות ביום טוב; בית שמאי אומרים בורר אוכל ואוכל, ובית הלל אומרים בורר כדרכו. ובגמרא (שם) תניא, אמר רבן גמליאל: במה דברים אמורים, כשהאוכל מרובה על הפסולת, אבל פסולת מרובה על האוכל דברי הכל נוטל את האוכל ומניח את הפסולת. פסולת מרובה על האוכל מי איכא מאן דשרי - לא צריכא, דנפיש בטרחא וזוטר בשיעורא. ע"כ.

בפירוש הגמרא ובמסקנותיה נחלקו הראשונים כדלהלן:

שיטת רש"י ורא"ש – כשהפסולת מרובה על האוכל אסור לטלטל, וכשהאוכל מרובה – יברור באופן שימעט הטרחה

רש"י (שם), רא"ש (ביצה פ"א סי' כג) וטור כתבו שכשהפסולת מרובה על האוכל הכל אסור אפילו בטלטול, לפי שהמיעוט בטל מול הרוב וכבר איננו ראוי. אולם אם האוכל מרובה על הפסולת - בורר כדרכו הפסולת מהאוכל, אלא אם טורח ברירת הפסולת גדול מטורח ברירת האוכל שבמקרה זה יברור האוכל מהפסולת. להבנתם, דברי הגמרא "פסולת מרובה על האוכל מי איכא מאן דשרי" כוונתם לאוסרו אפילו בטלטול, ודברי בית הלל המובאים במשנה שבורר כדרכו הפסולת מהאוכל הם רק כשהאוכל מרובה מהפסולת וטורח ברירת האוכל מהפסולת מרובה מטורח ברירת הפסולת, שמיעוט בטרחה עדיף.

שיטת רמב"ם ורבנו חננאל – בשבת יש לברור האוכל מהפסולת בלבד וביו"ט תלוי בכמות הפסולת ובטרחה

לעומת שיטת הראשונים לעיל, רמב"ם (יו"ט פ"ג הלכות טו-טז, שבת פ"ח הי"ג), רבנו חננאל (עד:), רמב"ן (עד. ד"ה והתניא), סמ"ג (לאוין סה יג:) וסמ"ק (סי' רפב עמ' רפד) חילקו בין שבת ליו"ט: בשבת, בורר אוכל מפסולת בלבד. וביו"ט, אם הפסולת מרובה מהאוכל יברור האוכל מהפסולת, ואם האוכל מרובה על הפסולת - בורר כדרכו הפסולת מהאוכל, אלא אם טורח ברירת הפסולת גדול מטורח ברירת האוכל ואז יברור האוכל מהפסולת. להבנתם, דברי הגמרא "פסולת מרובה על האוכל מי איכא מאן דשרי" כוונתם שאין להתיר ברירה כדרכו אלא יברור האוכל מהפסולת, אך בניגוד לרש"י ורא"ש הם סוברים שאין לתערובת דין מוקצה ולדעתם ההיתר לברור פסולת מאוכל הוא ביו"ט בלבד, ובשבת תמיד יברור את האוכל מהפסולת.

להלכה, הרמ"א (שיט, ד) פסק כרמב"ם, וכן משמע מסתימת השו"ע (שם), וכן ביאר הביאור הלכה (סע' א ד"ה הבורר) בדעת השו"ע.

זה השולחן

שו"ע שיט, ה ברירת פסולת הממתקת את האוכל

הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם, חייב, מפני שהפסולת שלהם ממתקת אותם כשישלקו אותו עמהם ונמצא כבורר פסולת מתוך אוכל, וחייב.

סביב לשולחנך

כך מובא בגמרא (שבת עד.), ועיין ברש"י שם מספר אופנים לבאר דין זה.

מרש"י שם משמע שהאיסור מדרבנן, שהרי הוא נוטל האוכל על כל פנים, ולשון 'חייב' שנאמרה בגמרא לאו בדווקא הוא, ע"ש. ואילו מהרמב"ם (פ"ח הי"ג) משמע שאסור מדאורייתא. וכן משמע מהשו"ע שהעתיק את לשונו.

ג. דין ברירה בידו או על ידי כלי

זה השולחן

שו"ע שיט, א

הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלים ובורר מין ממין אחר, בנפה ובכברה חייב בקנון ובתמחוי פטור אבל אסור. ואם בירר בידו כדי לאכול לאלתר מותר.

סביב לשולחנך

דברי השו"ע לקוחים מהגמרא (שבת עד.). ובשו"ע (סע' ב ד) מבואר שאפילו אם בורר אוכל מפסולת וגם עושה זאת לאלתר - אין להתיר כל עוד לא ברר בידו. כל זה הובא לעיל בביאורנו על הסעיפים הנ"ל.

בגמרא (שם) ובעקבותיה בשו"ע נזכרים ב' סוגי כלי ברירה: ברירה בנפה או בכברה אסורה מהתורה, כי הם כלים המיועדים לברירה; אבל הבורר בקנון [-כלי עץ העשוי כמשולש הפוך ובוררים בו קטניות (ע"פ רש"י)] ותמחוי [-קערה גדולה], שאינם כלים שמיועדים דווקא לברירה, פטור.

זר זהב סביב

הגדרת כלי ברירה

לא אסרה התורה אלא שימוש בכלי המיועד לברירה בתנאי שהאדם משתמש בו למטרת ברירה. ואף חכמים לא הוסיפו לאסור קנון ותמחוי אלא מפני שהם כלי ברירה בעצמם והשימוש בהם הוא למטרת ברירה. אבל אם חסרים ב' התנאים הנ"ל, מותר.

עיין שו"ת יביע אומר (ח"ז סי' מ סק"ח) שכתב כעין זה, וביאר בדרך זו מדוע מותר להשתמש בכף[20] ומזלג בעת האכילה, שכידו אריכתא דמי.

20 המ"ב לכאורה סותר את עצמו, שהרי בס"ק סב כתב שאסור לברור בכף את השומן מן החלב, אפילו לצורך אכילה לאלתר, כיון שהוא לוקחו בכף (וכתב בשער הציון ס"ק נח שבכף נחשב דרך ברירה בדבר זה. ע"ש); ואילו בס"ק סו הביא את דברי התוספתא: "אבל מחבץ הוא מעשה קדרה ואוכל", ופירש, דהיינו להפריד בכף מאכל עבה מן הרוטב, שמותר משום שדרך אכילה היא בכך. ע"כ. ומוכח דלא חשיב בורר בכלי. ולפי זה האוכל מרק

וכן מוכח מהשו"ע (שיט, יד) שעירוי מכלי לכלי אחר אינו נחשב כברירה בכלי, והכל מהטעם הנ"ל. ומסיבה זו יש מתירים (חזון איש סי' נ"ג ד"ה מן האמור) לסנן התה או שאר משקים עכורים דרך הרשת שבזרבובית הכלי, ואינה אסורה כשאר מסננת, כיוון שאינה אלא לעכב מעלי התה להיכנס למשקה ולא למטרת סינון גמור. וכן על זו הדרך אף לאוסרים להשתמש במצקת מנוקבת (להלן) מותר להעביר אטריות הישר מן הקדרה לצלחת על ידי מצקת זו. וכן מותר להשתמש במלחייה מטעם זה (עיין שמירת שבת כהלכתה פ"ג הלכה סו).

בעניין זה עיין עוד בחזון איש (סימן נד סק"ה), שו"ת מנחת יצחק (ח"א סימן עו, ח"ט סימן לב) ושמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה קמא).

לחילופין, כלי שאינו מיועד לברירה אך שינוי מסוים או אופן שימוש שונה הופכים אותו לכלי ברירה, אסור להשתמש בו מהתורה, אם רצונו לברור.

לדוגמה: אסור לשים מכסה על פי הקדרה על מנת לשפוך את המים שבקדרה ולהשאיר את האוכל בתוכה (שמירת שבת כהלכתה פ"ג הלכה נח, שו"ת אגרות משה ח"א סי' קכד).

כלי שמיועד לברירה לצורך מיידי

דעת הגרש"ז אוירבך שכלי שייעודו לברירה לצורך שימוש מיידי בלבד, אינו נחשב כלי ברירה. לפי זה מצדד הגרש"ז להתיר לשפוך תמצית תה דרך המסננת שבפי התיון או להוציא שקית תה מהכוס, למרות שטיפות תה מטפטפות מהשקית. ומסיבה זו התיר שימוש במלחייה שיש בה גרגירי אורז, אף שבהוצאת המלח המכסה שלה מונע מהגרגירים לצאת.

דברי הגרש"ז מובאים בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה קמ).

והביא הגרש"ז ראיה מכך שהביאור הלכה (שכא, יב ד"ה מידי) התיר לחתוך בסכין כדי לאכול לאלתר, ולא נחשב הסכין ככלי המיועד לטחינה (וטחינה בכלי המיועד לטחינה אסורה מהתורה כמובא בביה"ל שם). אולם לאור דברי החיי אדם (כלל טז סע' ט) שאסר מהתורה לסנן קפה מכלי שיש מסננת בפיו, חזר הגרש"ז להסתפק והניח בצ"ע. בעניין זה עיין עוד בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה קפח) שביאר שהיתרו של החזון איש להשתמש בקנקן עם זרבובית למנוע יציאת עלים מהקנקן אפשר שהוא ע"פ סברת הגרש"ז הזו.

ומה שכתבנו בלשון של 'מצדד להתיר' ולא כהיתר גמור, מכיוון שגם השמירת שבת כהלכתה לא היקל בזה בשופי, כמובא בדבריו לעניין שקית תה (פ"ג הלכה סד) ומלחייה (פ"ג הלכה סו).

ד. דין ברירה לאלתר

זה השולחן

רמ"א שיט, א במהלך הסעודה

וכל מה שבורר לצורך אותה סעודה שמיסב בה מיד, מקרי לאלתר (מ"ב סק"ד – אפילו אם אורכת הסעודה כמה שעות). ואפילו אחרים אוכלים עמו, שרי (וכביה"ל כתב שכמו כן מותר לברור כדי להאכיל בעלי חיים).

סביב לשולחנך

שיעור לאלתר

כתב רבנו חננאל (שבת עד.):

שיעור לאלתר דאמר אביי הוא כל זמן שיושב על השולחן ואוכל, דגרסינן בתלמוד דא"י (ביצה פ"א ה"י): ברר אוכלין מתוך אוכלין - חזקיה אמר חייב, ר' יוחנן אמר פטור. מתניתא פליגא על חזקיה דאמר בורר ואוכל בורר ומניח על השלחן. רבין בר חייא אמר: תפתר כשהיו אורחין אוכלין ראשונה ראשונה ... ואע"פ

אטריות ורוצה לברור בכף את האטריות מתוך המרק, שפיר דמי כשאוכל לאלתר, ואין בזה איסור משום בורר בכלי. ועיין בשו"ת יבי"א הנ"ל שעמד בזה, ועיין עוד בארחות שבת (פ"ג הערה צח) ובשו"ת אגרות משה (ח"א סי' קכד) בביאור החילוק.

דגרסינן (גיטין כז כח) לענין מי שאבד לו גט: אם מצאו לאלתר כשר. ואמרינן: היכי דמי לאלתר י"א כל שלא עבר [אדם] שם ואחרים אומרים כל שלא שהה אדם שם, הכא כיון דאשכחינן מפורש בתלמוד א"י כוותיה עבדינן ומסקינן לשמעתיה שיעור מה שמיסב על השולחן באותה סעודה בלבד. עכ"ל. והביאו דבריו להלכה הרא"ש (פ"ז סי' ד), הר"ן (לב.) והרב המגיד (פ"ח הי"ג).

אבל רבנו ירוחם (ח"ח ני"ב עו ע"ד), כפי שפירשו הב"י, סובר שאם הוא נמצא בתוך סעודה, מותר לברור דווקא לצורך אותה סעודה. אבל אם מצוי אחר הסעודה, מותר לברור אף לצורך סעודה אחרת, כל שהיא באותו יום.

אולם דעת המרדכי (בהגהות ריש פ"ז) שרק אם מתחיל לאכול מיד אחר ברירתו מיקרי לאלתר. אבל לאכול אחר שעה, נעשה כבורר לאוצר.

לדעת רמב"ם (פ"ח הי"ג), כפי שפירשה הב"י, אם בורר אוכל מפסולת - מותר דווקא לאלתר, כלומר מיד (כמרדכי) או לצורך אותה סעודה (כר"ח). אבל אם בורר אוכל מאוכל, מותר אפילו אם יאכל רק אחר ג' או ד' שעות, כל שאינו בורר שחרית לאכול בין הערביים[21].

להלכה, פסק הרמ"א (שיט, א) כדעת רבנו חננאל שכל מה שבורר לצורך אותה סעודה שמיסב בה מיד נקרא לאלתר, וכן כתב המ"ב (סק"ד) והוסיף שאפילו אם היא אורכת מספר שעות מקרי לאלתר, וכן כתבו כל הפוסקים.

ברירה לצורך אחרים

מה שכתב הרמ"א שאפילו אחרים אוכלים עמו שרי, הוא מהתוספות (עד. ד"ה ומניח) שביארו שזה מה שכתוב בורר "ומניח" דהיינו לצורך אחרים. וכן כתב להלכה הגר"ע יוסף (חזו"ע ח"ד עמ' קפג). וכתב בביאור הלכה (ד"ה כדי) שאפילו ברר רק כדי להאכיל לבהמה ועופות לאלתר, שרי[22].

כף החיים (סקי"ג) כתב להחמיר שרק אם אוכל עם אותם אנשים שעבורם נברר המאכל, מותר לו לברור עבורם, אך יתר האחרונים התירו אף אם בורר עבורם ואינו אוכל עימם, כמובא בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה ח) ובחזון עובדיה (ח"ד עמ' קפד-קפה).

בפס"ת (סק"ב) כתב שאם באו אליו אורחים ובורר בשבילם, אף שידוע שלא יאכלו הכל, רק מוכרח לעשות כן מחמת שאין זו דרך כבוד להגיש קערה חסרה, דנו הפוסקים להתיר, וכן דעת הבא"ח בשו"ת רב פעלים (ח"א ס"ס י"ב). אולם דעת הגרע"י (הליכות עולם ח"ד בשלח ה"ג) לאסור באופן זה.

---

21 בב"י משמע שהסתפק אם זו באמת כוונת הרמב"ם, וכתב עוד שאינו יודע מניין חילוק זה. ועיין בהגהות והערות שעל הטור שהביאו גדול שדחה חילוק זה, ואכמ"ל.

22 דעת הגרש"ז (עיין שמירת שבת כהלכתה פ"ג הערה יד) שאם הברירה לבהמה נועדה גם כדי לתקן את האוכל עבור האדם על ידי הוצאת הפסולת ממנו, אסור לעשות כן, כי זו נחשבת ברירת פסולת מאוכל; ואם נעשה לאלתר – אף זה מותר. אבל הגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"ד עמ' קפז) הביא דבריו ודחאם, שכיון שבורר לצורך אכילת הבהמה לאלתר נחשב הדבר כאוכל מפסולת ומותר.

הבן איש חי (ש"ב בשלח אות יד) התיר לברור עבור אכילת הבהמה רק בתנאי שיעשה זאת בצנעה מפני החשד, שהרואה אינו יודע שבורר הפסולת כדי להאכיל לבהמתו. אבל הגר"ע יוסף (שם) דחה דבריו כי אין לנו לגזור גזירות מדעתנו.

סביב לשולחנך

ברירת הפסולת והכנסתה באופן מיידי לתוך פיו

יש אומרים שאם בשעת האכילה מסיר הפסולת ומכניס מיד האוכל לפיו נחשב הדבר כדרך אכילה ומותר. ומסקנת הביאור הלכה שיש למקילים בזה על מי לסמוך, וכן כתבו הרבה מרבני הספרדים הלכה למעשה. ויש חולקים ואוסרים בכל אופן.

החיד"א (ברכ"י סק"ה) כתב שדעת מהר"י אבולעפיא להתיר הסרת צְרעה מהמשקה כדי לשתותו מיד. והביא דבריו שו"ת מהריט"ץ (סי' רג) ואסר זאת, כל שלא מוציא עימה מעט משקה. וכן מסקנת החיד"א להחמיר בזה. הביאור הלכה (סע' ד. ד"ה הבורר פסלת) הביא את דברי החיד"א, והביא ראיה למהר"י אבולעפייא מהרמב"ן (עד.) שכתב בפירושו לדברי רב חסדא שהתיר ברירה פחות מכשיעור, וזו לשון הרמב"ן: מסברא קסבר שאין בבורר פחות מכשיעור חיוב כאופה פחות מכשיעור, שאין דרך ברירה בכך, אלא כאוכל ומצא פסולת בחתיכה שהוא אוכל מפריש הפסולת מתוך האוכל הוא שמותר. ע"ש. משמע שמותר להוציא הפסולת שבחתיכה שאוחז בידו. אלא שאחר כך ציין שמדברי הרא"ש בתשובה המובאים בשו"ע (סע' טז) שהתיר לסנן מים שיש בהם תולעים על ידי נתינת מפה לתוך פיו, משמע שרק בשעת השתייה גופא אין שייך בורר, ומוכח שסובר כמהריט"ץ. ובביאור הלכה שאחריו (ד"ה מתוך אכל) משמע שאין למחות במקילים בזה[23]. וכן כתב הפמ"ג (שכא א"א ס"ק ל) שהאוכל מהיד לפה נחשב דרך אכילה אפילו כשזורק הפסולת מהאוכל.

אבל החזון איש (סי' נד סק"א) הביא את דברי הביה"ל ודחה ראייתו מהרמב"ן, והסביר שכוונת הרמב"ן היא שמחזיק החתיכה בידו ומוציא הפסולת על ידי פיו, אבל באוחז החתיכה בידו ומוציא הפסולת אין דעתו להתיר, וכתב החזו"א להחמיר בזה. וכן מדברי המאמר מרדכי (סק"ז) המובאים בביאור הלכה (ד"ה מתוך אוכל) מוכח שסובר להחמיר. כמו כן האגלי טל (הלכה ב סק"ד) הביא שדעת ספר קובץ (פ"ח הי"ב) להקל בזה, אך הוא עצמו חלק עליו ואסר. בשביתת השבת (סק"ג) הביא דברי הביה"ל והאגלי טל והסיק לאסור, וביאר דברי הרמב"ן בדומה לדברי החזון איש.

באחרוני זמננו מצאנו בזה דעות שונות, בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה יד) ובפס"ת (סקכ"ו) כתבו שלמיקל יש על מי לסמוך, ובשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' עה) ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד בורר אות ז) התירו כשאי אפשר בעניין אחר, כגון עבור קטנים. אבל הרבה מפוסקי הספרדים כתבו להקל בזה אף לכתחילה, כמובא בבן איש חי (ש"ב בשלח אות י) ובכף החיים (סקמ"ד) בשם פתח הדביר, ובדברי הגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"ד עמ' קצו-ר, הליכות עולם ח"ד עמ' פז-פח).

—

זר זהב סביב

קודם הסעודה

המכין אוכל לפני הסעודה

המכין אוכל לפני תחילת הסעודה רשאי לברור רק בסמוך לסעודה ממש.

כתב המג"א (שכא סקט"ו) שאין לחתוך הבצלים לסעודת שבת בבוקר עד ליציאת המתפללים מבית הכנסת, והחותכים שעה או שתיים קודם הסעודה קרוב הדבר לומר שחייבים חטאת דבעינן סמוך לסעודה ממש. והביא דבריו המ"ב (שכא סקמ"ה). לעיל נתבאר שאין הלכה כרבנו ירוחם והרמב"ם שהתירו ברירה קודם הסעודה, לכן צ"ל שהיתר המג"א כאן הוא מצד שדרך אכילה לברור ולהתחיל לאכול מיד. בדרך זו כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד בורר אות יג) שאף שנזכר בפוסקים שיעור 'שעה' אין הכונה לשעה עגולה אלא לשיעור זמן שצריכה האישה כדי להכין את האוכל, וקודם לזה אפילו שעה קטנה אסור (אך עיין להלן שיש שהבינו שמדובר בזמן קצוב).

מאידך, כשבורר סמוך לסעודה, כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה עב) שמותר לברור

23 יש להעיר מדברי המ"ב (שכא סקפ"ד) שהתיר להוציא מיד לפה את גרעיני התפוח ולאכול התפוח, והוא מדברי הפמ"ג (א"א שכא סק"ל). ובשעה"צ (שם ס"ק צח) ציין לנידון דידן, ולא כתב שאין למחות או שראוי להחמיר וכדו'. וצ"ע. שוב ראיתי שבשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה כח) הרגיש בסתירה זו ותירץ ששם יש סברה נוספת להקל כיון שאי אפשר לאכול בלי הסרת הקליפה. בדומה לזה חילק בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד בורר אות ז).

אף את הנצרך למנה השנייה או לצורך הקינוח שבסעודה, ובהערה רטו ביאר שרק אם בורר לצורך סעודה אחרת אסור, אבל לאותה סעודה אף שיאכל הדבר יותר מאוחר – מותר.

ברירה לצורך סעודה גדולה או עבור אורחים רבים

אם בורר בשביל סעודה גדולה מותר להתחיל לברור אף קודם לכן, כל כמה שמשער שתיקח לו הכנת הסעודה, בתנאי שיסיים הברירה ויתחיל הסעודה מיד. ויש שכתבו שאין להתיר אלא שעה או חצי שעה קודם הסעודה.

דעת המקילים: ערוך השולחן (שכא סע' ט), שמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה רכב) ועוד. סברת ההיתר היא, שזה נחשב לאלתר ואי אפשר לצמצם. וצריך לומר שכל שמתחיל הסעודה סמוך לברירה נחשב כדרך אכילה, אפילו אם הברירה התחילה לפני כמה שעות.

דעת המחמירים: פוסקים רבים כתבו להתיר רק אם בורר שעה קודם האכילה, כמובא באגלי טל (בורר אות ה ואות ט), בכף החיים (סקי"א) בשם בא"ח ובדברי הגרע"י (הליכות עולם ח"ד עמ' עה). ויש שכתבו חצי שעה קודם האכילה, כמו שמצאנו שלכל מיני עניינים חצי שעה קודם האירוע נחשב 'סמוך', וכן כתב להחמיר בזה בחזון עובדיה (ח"ד עמ' קפ. וסותר את עצמו מדבריו בהליכות עולם הנ"ל).

כתב הגר"ע יוסף (הליכו"ע שם) שלדעה זו צריך לומר שאם ברר שעה קודם הסעודה ולא התחיל בסעודה מיד בתום ברירתו, אין לו היתר לאכול את הדבר הנברר בסוף הסעודה, שההיתר לברור עבור כל זמן שמיסב על השולחן אפילו אם תארך סעודתו כמה וכמה שעות הוא רק במי שבורר תוך הסעודה, וכן כתב האגלי טל (הלכה ה). ושלא כמו שמשמע מהבא"ח (בשלח אות א) והגר"ז (שיט סע' ג) שמקילים אף באופן זה. אבל כשאוכל בתוך חצי שעה מברירתו הסתפק הגרע"י שמא יש להקל, ע"ש.

והוסיף הגרע"י (הליכות עולם שם) שאף אם אוכל מיד בתום ברירתו, אין לברור עבור קינוח שיאכל מיד אחר ברהמ"ז, כי ברהמ"ז נחשבת סילוק ועקירת השולחן. וכן כתב המאירי (עד:), ואפילו עבור קינוח שיוגש לפני ברהמ"ז, כגון פירות וכדו', אין ברור הדבר שמותר, ע"ש.

—

זר זהב סביב

אופנים שיש להסתפק בהם אם נחשבים כברירה לאלתר

בפשטות 'לאלתר' פירושו שיש תועלת מיידית מהברירה. אולם יש מקרים בהם יש להסתפק האם תועלת הברירה נחשבת למיידית. ונראה שיש לחלק בין מספר אופנים שונים:

א. כשהשימוש והתועלת מהברירה מיידיים – מותר לברור.

לדוגמה: ברירת מין מחבירו לאכול מיד (שו"ע סע' ג), לקלוף פירות וירקות לצורך אכילה מיידית (רמ"א סו"ס שכא), לברור בגד מתוך ערימה לצורך לבישה מיידית (מ"ב סקט"ו).

ב. כשהשימוש בדבר הנברר אינו מיידי אך התועלת מהברירה מיידית – יש להסתפק אם נחשב כדרך אכילה ומותר או שמא יש לאסור כי השימוש אינו מיידי.

לדוגמה: לקלף בצלים כדי להניחם בתוך תבשיל על מנת שיספוג באיטיות את טעמם הטוב, אלא שהתבשיל ייאכל רק עוד מספר שעות; לברור מין מחבירו כדי להקפיאו לאלתר לצורך שימוש עתידי; קילוף פירות לסלט לארוחה עתידית (לא לאלתר) כאשר המאכל טוב יותר אם מקדימים את זמן הכנתו. בכל אלו כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכות עט פא) לאסור, אבל בהערה רכב הביא מהגרש"ז שצידד להקל.

ג. כשהשימוש וכן התועלת אינם מיידיים, אבל בורר עבור מאורע שמתחיל מיד – יש אומרים שמותר לברור ויש אוסרים. לכן יש ליהנות מעט מהדבר הנברר תיכף ומיד עם הברירה.

לדוגמה: המכין עצמו לשינה ורוצה להכין תרופות שזמן לקיחתן יהיה כשיקום באמצע הלילה, או שרוצה להכין נטלה לנטילת ידיים כשיקום בבוקר; היוצא לטיול ורוצה להכין דברים לצורך הטיול; הרוצה לברור בגדי ילדים ודעתו לצאת מן הבית ולהלביש את ילדיו במקום אחר. בכל אלו דעת השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה עו) לאסור, אבל בפס"ת (סק"ח) הביא שיש מקילים ושכדי לצאת מהספק יש ליהנות מעט מהדבר הנברר בשעת הברירה.

—

זר זהב סביב

אם ברר בהיתר, וממילא נשתייר מברירתו עד לאחר הסעודה, אין בכך כלום כיון שכבר ברר בהיתר. ויש שכתבו שלכתחילה ישתדל לאכול את כל מה שברר.

הב"י (סע' א ד"ה ושיעור לאלתר) דייק מדברי רבנו ירוחם שאם ברר קודם הסעודה, צריך לאוכלם בתוך הסעודה הראשונה, ואם השהה מהם עד אחר שעמד מסעודתו, לא מיקרי לאלתר וחייב. וכן כתב הלבוש (ס"א) שלא יברור אלא מה שצריך לאותה סעודה שלא ישייר, ואם ישייר הרי עשה אב מלאכה. אבל האליה זוטא (סק"ב) חלק על דברי הלבוש, שכיון שבהיתר עשה לא יתחייב למפרע, וציין למלבושי יום טוב שכתב כן. וכן כתב הגר"ז (סע' ג) שאם נשתייר מברירתו עד לאחר הסעודה אין בכך כלום כיון שברר בהיתר, ובלבד שלא יערים. וכן כתבו המ"ב (סק"ה) ושו"ת רב פעלים (ח"א סי' יב). אמנם בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה פב) כתב שלכתחילה יש ליזהר לאכול את כל מה שברר[24].

ברר והותיר

—

זר זהב סביב

שעה"צ (שיט סק"ה) - ואם בירר לאותה סעודה ואחר כך נמלך לעזבה לסעודה אחרת, אף דחיוב חטאת אין בזה, דקדמה מעשה למחשבה, מכל מקום לא אריך למעבד הכי.

כן כתב פמ"ג (משז"ז סק"ב), וציין לו בשעה"צ (סק"ה).

אמנם יש להעיר שלדעת רבנו ירוחם וב"י האמורים לעיל, פשיטא שיש להחמיר בזה, וק"ו מברר והותיר. בעניין זה עיין עוד בשו"ת רב פעלים (ח"א סי' יב) דפשיטא ליה שאסור בכה"ג, ולא רק שאינו ראוי.

ברר ונמלך לא להשתמש כעת אלא לסעודה אחרת

24 השש"כ ציין למ"ב סק"ה כמקור לדבריו. ואיני יודע מהיכן דייק בלשונו, דאם למד כן מכך שכתב המ"ב דאם ממילא נשתייר מברירתו "עד אחר סעודה" אין בכך כלום ומשמע שלכתחילה צריך לאכול את הנברר, אין זו ראיה שהרי בהמשך נתן המ"ב טעם לדבריו "כיון שכבר ברר בהיתר", הרי שהכל הולך אחר שעת הברירה, וכמו שכתב בשעה"צ סק"ה. וצ"ע.

רמ"א שיט, ג

ה. ברירה במין אחד

זה השולחן

רמ"א שיט, ג כשהמין ראוי לאכילה

כל שהוא מין אחד, אף על פי שבורר חתיכות גדולות מתוך קטנות, לא מיקרי ברירה, ואפילו היו שני מינים ובורר משניהם ביחד הגדולות מתוך הקטנות או להיפך, שרי, הואיל ואינו בורר מין אחד מתוך חבירו (מ"ב סקט"ו – אף שהט"ז החמיר גם בברירה של מין אחד, הרבה אחרונים הסכימו להקל כרמ"א).

סביב לשולחנך

דברי הרמ"א לקוחים מתרומת הדשן (סי' נז) שכתב שברירה שייכת רק בשני מינים מחולקים זה מזה, ולא במין אחד. אך הט"ז (סק"ב) חלק על זה, ולדעתו שייכת ברירה במין אחד וכל שכן בשני מינים, לפי שכל שאינו רוצה בו מקרי פסולת. עיין עוד באליה רבה (סק"ז) שציין לדברי הירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) שם מבואר: אפילו בורר עיגולין מן גוא עיגולין, אפילו רמונים מן גוא רמונים. ע"כ. ומשמע כדברי הט"ז. ונאמרו בזה ב' תירוצים: א. הבבלי חולק על הירושלמי (אגלי טל סקי"ז); ב. דברי הירושלמי נאמרו בדרך תמיהה, ואינו סובר כך למסקנה (נשמת אדם כלל טז ס"ק ג, ערוך השולחן סע' ו).

לכאורה יש לשאול, מדוע במחבץ (שבת צה.) ומשמר (שבת קלח.) אמרו שיש ברירה אע"פ שהם מין אחד. על כך ענה הרב המגיד (הלכות שביתת עשור פ"א ה"ג. הובא במג"א סק"ה) שהם דברים לחים, ובדברים לחים יש ברירה. וביאר זאת המחצית השקל (סק"ה, סקט"ז) שדברים לחים נבללים זה עם זה באופן מלא והפרדתם יוצרת חומרים חדשים לגמרי ולכן נחשבת לברירה, בניגוד לשני דברים יבשים שאע"פ שמעורבים זה עם זה מכל מקום לא נחשבים לתערובת גמורה כי כל אחד מהם עומד בפני עצמו.

לעניין הלכה, כתב המ"ב (סקט"ו) שהרבה אחרונים הסכימו לדברי הרמ"א. וכן הסכמת כל הפוסקים.

בעניין מה מגדיר מהו מין אחד ומהם שני מינים, עיין בדברי הר"ן (נז: ד"ה גמ', ונמצא) שהולכים לפי דעת רוב בני האדם מה נחשב בעיניהם למין אחד ומה לשני מינים. ועיין להלן בפתיחה לדיני ברירה בנוזלים הערה 31 שביארנו דבריו.

—

זר זהב סביב

כשיש במאכל חלקים מעופשים או רקובים

מאכל שיש בו חלקים שאינם ראויים לאכילה אסור לבוררם מהתורה, כי נחשבים כפסולת גמורה ביחס לחלקים הראויים לאכילה, ואין זה מין אחד אלא שני מינים שונים. אבל אם אותם חלקים ראויים לאכילה בשעת הדחק, כגון עלים מעופשים, אסור לבוררם מדרבנן, לפי שנראה כבורר פסולת מן האוכל.

כתב הרב המגיד (הלכות שביתת עשור ה"א ה"ג): לא מקרי בורר אלא מתוך פסולת גמור או מין אוכל ממין אוכל אחר כנזכר פ"ח מהלכות שבת אבל זה הכל מין אוכל אחד ואין העלין האלו פסולת גמור ולא ראויין להקרא פסולת ואפשר שראויין לאכילה על ידי הדחק וכיון שכן אין בזה אלא משום שבות בשבת. עכת"ד. מדבריו משמע שכשראוי לאוכלו בשעת הדחק, אסור לבוררו מדרבנן משום דמיחזי כבורר, וכשהוא פסולת גמור אסור מהתורה לבוררו, כי אינו נקרא מין אחד אלא שני מינים, כי הפסולת שאינה ראויה לאכילה נחשבת כמין אחר. דברי הרב המגיד הובאו במג"א (סק"ג), וכן פסק המ"ב (סק"ז).

נציין מספר דוגמאות נוספות לעיקרון זה: בגמרא (שבת קלד.) מובא שאין מסננין חרדל במסננת שלו דמיחזי כבורר. ובתוספות (שם ד"ה הכא) כתב: מיהו בורר לא הוי שגם הפסולת ראוי לאכילה. לכאורה דבר זה תמוה, שהרי אף בשני מיני מאכלים יש דין בורר. וביאר המג"א (סקט"ז) שהוא כדינא דהרב המגיד. וכך ביאר גם ערוך השולחן (סע' לח). בהתאם לכך, לגבי סחיטת בוסר כתב הביאור הלכה (ש"כ, ה ד"ה הואיל, ד"ה לאכל) שר"ת אסר זאת משום שהוא כבורר אוכל מתוך פסולת, ומכיוון שמדובר בבוסר הראוי לאכילה על ידי הדחק, איסורו מדרבנן בלבד.

—

זר זהב סביב

מין אחד ראוי לאכילה אבל הוא מקפיד עליו לבוררו ('איסטניס')

יש אומרים שאם המאכל ראוי לאכילה לרוב בני אדם ללא דחק ובורר חלקים מתוכו כי הוא אסטניס, אסור הדבר מדרבנן. ויש שחלקו על זה ומתירים לבררו.

הארחות שבת (פ"ג אות מ) כתב שאפשר שיש להחמיר בזה על פי דברי הפמ"ג המובאים בביאור הלכה (שי"ט, י ד"ה הואיל). אבל בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה עח) מיקל בזה, כיון שמה שדיבר הפמ"ג הוא בסינון קסמין שאינם ראויים לאכילה לרוב בני אדם, אבל במקום שרוב בני אדם יכולים לאכול כך אזי אף למקפיד אין זה נחשב לפסולת (ועיין להלן בפתיחה לברירה בנוזלים ובהערה 31 מה שביארנו בזה).

—

זר זהב סביב

מין אחד בעל שמות או חלקים שונים

כתב המ"ב (סקט"ו) שהפמ"ג (מש"ז סק"ב) מסתפק אם תפוחים חמוצים ומתוקים נחשבים מין אחד או לא. אך אם מחמת חמיצות הפרי כבר אינו ראוי לאכילה, אסור לבוררו מהתורה, ואם נאכל על ידי הדחק אסור מדרבנן.

אבל דבר השווה במינו וטעמו, כגון סכו"ם חלבי ובשרי, פירות טבל עם פירות רגילים, מַצות שלמות ושבורות, קמח מצה עם פירורי מצה - דעת הרבה אחרונים שאין בזה איסור ברירה (עיין פס"ת סק"א, שמירת שבת כהלכתה פ"ג הערה סב).

—

זר זהב סביב

חפצים ממין אחד שיש להם שימוש שונה

מין אחד של חפצים שבא בגדלים שונים או בצבעים שונים ומשמש למטרות שונות, נחשב כשני מינים.

לדוגמה: כפות גדולות וקטנות; בגדי שבת ובגדי חול; גרביים זהות בצבעים שונים; מיון ביצים או אתרוגים בגדלים שונים למטרת מסחר.

כן כתבו שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד בורר אות י) ושמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה כח-כט).

—

זר זהב סביב

מין אחד ששייך לשני אנשים

מין אחד ששייך לשני אנשים – יש אומרים שנחשב מדרבנן כשני מינים, משום שהמפרידו נראה כבורר שני מינים.

כן למד האור שמח (פכ"ג הט"ז) מדברי הרמב"ם (שם) שהתייחס לתרומת מעשר ולמעשר עני כשני מינים שונים (אך אין הבנה זו מוכרחת, לפי שיש לומר שרק לעניין איסור הולכת תרומות ומעשרות לכהן אמרו זאת, וכמו שהתייחס לזה האור שמח בעצמו בדבריו, ע"ש). וציין לדבריו בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה קיב).

ו. קילוף פירות וירקות וקילוף פסולת העוטפת אוכל

רמ"א שכא, יט

זה השולחן

רמ"א שכא, יט פירות וירקות שאין קליפתם נאכלת

אסור לקלוף שומים ובצלים כשקולף להניח, אבל לאכול לאלתר, שרי (ועיין לעיל סימן שיט).

סביב לשולחנך

בירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) איתא: האי מאן דשחיק תומא [-שכותש שומים] ... כד מבחר בקליפייתא [-שנוטל אותם מן הקליפות] חייב משום בורר. עכ"ל. אבל כתבו סמ"ג (לאוין סה יג:), סמ"ק (סי' רפב ע' רפה), ספר התרומה (סי' רכ), הגהות מיימוניות (פכ"ב ד"ק הי"ב) ורבנו ירוחם (ח"ח עז ע"ג) שהירושלמי לא דיבר בקולף לאכול לאלתר אלא בקולף להניח, אבל אם קולף לאלתר מותר. את דברי הראשונים הנ"ל הביא הב"י (סו"ס שכא), וכן נפסק ברמ"א (שכא, יט).

אמנם בביאור הלכה (ד"ה לקלף וכו') הסתפק שמא יתר הראשונים אינם אוסרים קילוף כלל, אפילו אם אינו קולף לאלתר, כי אין ברירה בדבר המחובר בתולדה, ולא הכריע בזה. למעשה כל פוסקי זמננו החמירו בזה. עיין עוד בפתיחה למלאכה בהערות 10-9 שהבאנו דברי הביאור הלכה ודברי יתר הפוסקים ומה שעולה מהם לעניין ברירה בדבר המחובר בתולדה.

בטעם הדבר שהסרת הקליפה אינה נחשבת לברירת פסולת מאוכל, כתב הביאור הלכה (ד"ה לקלף וכו') בשם מאמר מרדכי (סקכ"א) שכיון שאי אפשר בעניין אחר ודרך אכילתו בכך – לא מקרי פסולת מתוך אוכל, שאינו בורר אלא כדי לאכול התוך של הפרי.

יש להעיר שדין זה אינו בקליפה דווקא אלא בכל דבר המחובר למאכל באופן חיצוני ומפריע להוציאו, כמובא בביאור הלכה (שיט, א ד"ה מן העלין) שמותר לקלף עלים המעופשים כדי לאכול את העלים הפנימיים, שהוא כמי שמסיר את הקליפה כדי לאכול את תוכן הפרי[25].

זר זהב סביב

פרי שחלק ממנו רקוב, מותר לחתוך החלק הרקוב ממנו על דעת לאכול את החלק הנשאר לאלתר.

כן כתבו בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה כג) ובחזון עובדיה (ח"ד עמ' קעט-קפ). אך הגר"נ קרליץ (חוט שני ח"ב פרק כד עמ' פט:) התיר רק אם ייטול מקצת מן האוכל עימו.

25 השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערות לד צה) הביא שהגרש"ז התקשה מדוע הטענה שאי אפשר בעניין אחר היא סיבה להתיר לקלף את הפסולת, שהרי לכאורה יכול היה לחתוך את הבצלים וליטול את תכולתם. ע"ש במה שתירץ בזה.

—

זר זהב סביב

פירות וירקות שקליפתם ראויה לאכילה

נחלקו הפוסקים אם מותר לקלוף פירות וירקות שקליפתם ראויה לאכילה אף כשאין דעתו לקולפם לאלתר, ודעת רוב הפוסקים להקל בזה.

כתב המ"ב (סקפ"ד) על דברי הרמ"א שהתיר קליפת שומים ובצלים רק כשעושה זאת לאלתר, שכן יש להקפיד גם לגבי קילוף תפוחים, אגוזים ושקדים. ודבריו לקוחים מהמג"א (סק"ל). לכאורה משמע שאף שמדובר בפירות שקליפתם נאכלת לרוב בני אדם, יש לקולפם לאלתר. וכן החמיר בשו"ת אגרות משה (ח"ד סי' עד בורר אות ח).

אבל הפמ"ג (א"א סק"ל) העיר על דברי המג"א, שכיון שהקליפות האלו נאכלות לרוב בני האדם מותר לקולפן אף כדי להניחן לאחר זמן, וכן פסקו להקל בארחות שבת (פ"ג אות מ), בחזון עובדיה (ח"ד עמ' קצד-קצה) ובשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה לד). בהערה עט טען השש"כ שאין מחלוקת בין המג"א לפמ"ג, ואף המג"א מודה להקל, אלא שלהבנתו רוב בני אדם לא אוכלים אותם בלא קליפה. ובהערה עח הוסיף השש"כ לחדש שאף למי שמקפיד שלא לאכלו בלא קילוף מותר, וכן כתבו למעשה פוסקים נוספים: אגלי טל (בורר סע' ו), שביתת השבת (בורר סקמ"ה), כף החיים (ס"ק קמא) וקצות השולחן (קכ"ה סע' טז).

—

זר זהב סביב

הסרת הגרעינים שבפרי

מותר לנער גרעיני הפירות שאינם דבוקים בפרי, אם עושה זאת לאלתר. לדוגמה: הרוצה לאכול אבטיח או מלון יכול לנער את הגרעינים קודם האכילה, בדומה למה שהתירו לקלף שומים ובצלים.

אם הגרעינים דבוקים בפירות, מוטב לפתוח את הפרי באופן שהגלעין ייפול מאליו, או להחזיק ביד אחת בגלעין ולהסיר את הפרי ממנו בידו השנייה. אך יש שמתירים גם להסיר ביד את הגלעין מבשר הפרי, אם עושה כן לאלתר.

במידה והגרעינים נשפכים בקלות, כמו שמצוי במלון, יש אומרים שאינם נחשבים כלל כמעורבים ומותר להסירם אף שלא לאלתר.

כל הנ"ל הוא על פי השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכות יז-יח לז), ע"ש.

אודות החילוק בין גלעינים הדבוקים לגלעינים שאינם דבוקים, עיין בחזון איש (סי' נד סק"ה). כמו כן עיין בבא"ח (ש"ב בשלח אות ז) שמתיר להסיר את גרעיני האבטיח באופן כזה שינער את חתיכת האבטיח בידו ועל ידי זה יתיז את הגרעינים החוצה. את הצעתו הביאו כף החיים (סקמ"ז) והגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"ד עמ' קצה). אמנם עיין בכף החיים (שם סקמ"ח) בשם הבא"ח (שם אות ח) שמחלק בין פרי שיש לו גרעין בודד (כתמרים, משמשים וכיו"ב) שמותר להסירו, לפי שאינו אלא כמוציא אוכל מפסולת, לפרי שיש לו מספר גרעינים שאסור להוציאם, שכן אם מוציא נמצא בורר פסולת מאוכל כי הוא מוכרח להסיר הגרעינים בזה אחר זה. וצ"ע.

מה שכתבנו שיש מתירים גם בגלעינים דבוקים, כן כתב בשש"כ שם וציין למ"ב שכא סקפ"ד (הובאה לשונו לעיל) שמשמע כן מדבריו. גם הבא"ח (שם) כתב שהגרעינים שלא יצאו בהתזה מותר להסירם בידו כיון שזו דרך אכילה (אך יש לדחות, שהבא"ח כתב כן לשיטתו שמתיר להסיר הפסולת ולאכול מיד, כבעצמות דגים, כמו שנתבאר לעיל עמוד 149).

מה שכתבנו שאם הגרעינים נשפכים בקלות יש אומרים שמותר להסירם אף שלא לאלתר, כן היא דעת הגרש"ז, והובאה בשמירת שבת כהלכתה (שם הערה קו).

—

זר זהב סביב

ברירת פסולת מאוכל עבור תיקון המאכל

יש אומרים שכשמטרתו לתקן את האוכל מותר לברור את הפסולת מהאוכל אפילו אם אינו בורר לאלתר, ויש שהתירו זאת רק לאלתר. ולדעת החזון איש אין להתיר לברור מהפסולת כלל אלא במקרה שאינו יכול לתקן את האוכל אלא אם יברור הפסולת מקודם.

שיטת הרא"ש בעניין קילוף אגוזים ובוטנים שנשתברו

הרא"ש (ביצה פ"א סי' כג) הביא את שיטת רש"י שתערובת שבה הפסולת מרובה מהאוכל, בטל האוכל ברוב ואסורה התערובת אפילו בטלטול, ואחר שהביא את שיטת רש"י כתב הרא"ש: אגוזים ובוטנים שנשתברו ומונחין עדיין בקליפתן, אף על פי שהקליפה מרובה על האוכל - לא מיקרי שם פסולת עלייהו, כיון דאורחייהו בהכי והוי שומר לפירי. ולא דמו לעצמות וקליפין שכבר נפרדו לגמרי מן האוכל. עכ"ל. הטור (סי' תקי) הביא את דברי הרא"ש, וכן כתב הרמ"א להלכה (תקי, ב).

לכאורה דברי הרא"ש באים לומר שבאגוזים ובוטנים בקליפתם אע"פ שהפסולת מרובה - אינם אסורים בטלטול, אך לא התכוון הרא"ש לומר שאינם נחשבים פסולת ומותר להוציאם מהתערובת ביד. לפי זה, מכיוון שהשו"ע (תקי, ב) לא פסק את שיטת רש"י להלכה, ואפילו כשהפסולת מרובה על האוכל אין התערובת אסורה בטלטול, ממילא אין נפק"מ להלכה מדברי הרא"ש.

הבנת הרש"ל בדעת הרא"ש

אבל הרש"ל (ישׁ"ש ביצה פ"א סי' מה) כתב בביאור דברי הרא"ש: הכא מין אחד הוא ואין שם פסולת עליו, ובאיזה ענין שמתקן האוכל מתוך השומר, תיקון אוכל בעלמא הוא, ואין שם מלאכה עליו. עכ"ל. נראה שהרש"ל מבאר שדברי הרא"ש לא באו לדון רק לעניין היתר טלטול התערובת, אלא לחדש שכשמפריד האוכל מתוך השומר שלו מותר אף להפריד הפסולת מהאוכל כי מדובר בתיקון המאכל ואין שֵם מלאכת ברירה על קילוף זה, ולכן מותר אפילו אם אינו עושה כן לאלתר.

עיין עוד בספר פתח הדביר שביאר שסברת הרש"ל היא שכל עוד הדבר מחובר בתולדה לא שייכת בו ברירה. שבית השבת (בורר סק"כ) הביאו והסכים עימו להלכה.

האליה רבה (סע' ד) כתב שכדברי הרש"ל מוכח מהרמ"א שכתב דין דלוזים וכו' אף שהשו"ע ורמ"א פוסקים כדעה שאף בפסולת מרובה מהאוכל מותר לטלטל התערובת, דלא כהרא"ש שאסר זאת (כמו שנתבאר בב"י שיט, ד) ועל כרחך לומר שהסיבה שהביא הרמ"א את דברי הרא"ש היא ללמד את היתר ברירת הפסולת מהאוכל, והוכיח כן גם מדברי רבנו ירוחם.

הבנת המג"א וט"ז בדעת הרא"ש

הט"ז (סק"ג), מג"א (סק"ד) ועולת שבת (סק"ב) הביאו את דברי הרש"ל וחלקו עליו בהבנת כוונת הרא"ש והטור, וביארו שחידש הרא"ש שאע"פ שכשהפסולת מרובה התערובת אסורה בטלטול, כשמדובר באגוזים ובוטנים שנשתברו ועודם בקליפתם מותרים הם בטלטול; אך לא התכוונו כלל לומר שהקליפה והפרי נחשבים למין אחד, כמו שמשמע מדברי הרש"ל והרמ"א. המג"א הוסיף והקשה מהמובא בב"י וברמ"א (סו"ס שכא) שהקולף שומים ובצלים הוי בורר, ומוכח שאף בקליפה שהסרתה היא תיקון האוכל שייכת ברירה. אבל האליה רבה דחה קושייתו, כיון ששם מדובר כשקולף להניח, ואילו כאן מדובר על מציאות שקולף לאלתר, ובאופן זה מותר אע"פ שמוציא הקליפה.

מדברי האליה רבה עולה שאם קולף לאלתר, מותר, וכתב הביאור הלכה (שיט, ד. ד"ה הבורר) שכן היא גם דעת המג"א[26] (שם). ביאור הלכה (שם) לעניין הלכה הסכים לכך, וכן כתב במ"ב (סקכ"ד).

הבנת החזון איש בדעת הרא"ש

לעומת פוסקים אלו, החזון איש (סי' נד ס"ק ג-ד) הביא את דברי הביה"ל וכן את היתרו של הרש"ל, וחלק עליהם. החזו"א כתב שרק במציאות שאין לו שום אפשרות אחרת התירו לברור הפסולת, כמו במקרה של שומים ובצלים או עצמות דקות שבדג, אבל כאשר יש לו שתי דרכים והוא בוחר לברור הפסולת, מעשיו מוכיחים שהוא רוצה בברירת הפסולת, וחייב אף שהוא עושה כן לאלתר.

26 האליה רבה (שם) סבר שהמג"א מחמיר אפילו היכא שהוא בורר לאלתר, ולכן הקשה עליו; ובביה"ל כתב שאף המג"א מודה דלאלתר מותר, וכך סתמנו.

ז. ברירת חפצים

זר זהב סביב

כתבו האחרונים שאיסור ברירה אינו רק באוכל אלא אף בחפצים או בכלים ובגדים, ולכן יש לבוררם רק אם מתכוון להשתמש בהם מיד.

כתבו התוספות (שבת עד. ד"ה היו):

היו לפניו שני מיני "אוכלין" גרסינן – וכן פירש ר"ח דבאוכל מתוך אוכל שייכא ברירה שבורר אותו שאינו חפץ לאכול מתוך אותו שרוצה לאכול דאותו שאינו חפץ בו חשיב פסולת לגבי אותו שחפץ לאכול וכן משמע בירושלמי דגרס הבורר אוכלים מתוך אוכלים חזקיה אמר כו'.

מדברי התוספות משמע שבמאכלים שייכת ברירה, אלא שלא ברור אם רק במאכלים או אף בשאר חפצים. אבל בגמרא (שבת עד:) מובא דהאי מאן דעבד חביתא חייב שבע חטאות, וכתב רש"י שאחת מהן היא שבורר הצרורות הגסות מתוכן. מכאן הוכיח הט"ז (סקי"ב) שיש ברירה אף בחפצים [עוד כתב הט"ז שצריך לומר שמה שכתבו התוספות "מיני אוכלין גרסינן" – זה בא לרבות שאפילו באוכל מתוך אוכל אמרינן שהנשאר נחשב לפסולת, אך לא לומר שרק במידי דאכילה שייכת ברירה ותו לא]. בהתאם לכך כתבו הפמ"ג (משי"ז סקי"ב) וערוך השולחן (סע' ז) שגם מסברא יש לומר כן, שהרי במשכן הייתה ברירה בסממנים למרות שאינם מיועדים לאכילה. וכן כתב המ"ב (סקט"ו).

כללי

רוב האחרונים הבינו מדברי הט"ז שאף בכלים גמורים כגון בגדים וסכו"ם שייכת ברירה. אבל המהר"י עייאש (בספרו מטה יהודה) סבור שרק בפסולת גמורה שייכת ברירה אף בחפצים, ולזה כיון רש"י בפירושו לענין חביתא שכתב: הבורר "צרורות הגסות", אבל בשני מיני כלים שכל אחד עומד לעצמו לא שייכת ברירה (בניגוד למאכלים שבהם שייכת ברירה אף כשניהם ראויים לאכילה).

בדומה לזה מובא באור שמח (פ"ח הי"א) וזו לשונו: דע דבורר גדרו הוא בדבר הבלול יחד ומשתמש כשהוא בלול, בזה אם בורר מאתו פסולת מתוך האוכל או בשני מינים הוי בורר והוי מלאכה, אבל בדבר שאינו בלול לא שייך בורר ... וממה שפלטה קולמסו [של הט"ז] 'כלים' הביאו המחברים אחרים דגם בכלי איכא בורר, וטעו בזה דבמלאכת בורר צריך שיהא בלול ואין זה לא בכלים ולא בבגדים. אלא שמאכל לאו דוקא. עכ"ל.

מדבריו משמע שרק בתערובת של עצים וכדו' שייכת ברירה, ולא בחפצים שכל אחד מהם ראוי לשימוש בפני עצמו. אבל להלכה, אחרוני זמננו נקטו כסתימת המ"ב (סקט"ו) לאסור ברירת כל מיני החפצים.

מה שכתבנו שיש לבוררם להשתמש מיד, כן מובא במנחת חינוך (מוסך השבת בורר אות ז), וכתב שלא נתברר לנו מהו שיעור לאלתר הנאמר בכלים ובגדים, ומצדד שם שלא שייך היתר ברירה לאלתר אלא לגבי מאכלים וכלים ששייכת בהם דרך אכילה. וציין לדבריו השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה רז).

—

זר זהב סביב

נחלקו הפוסקים האם מותר לברור חפצים גדולים וניכרים בפני עצמם, כגון למיין ספרים או סכו"ם, ורובם הסכימו להקל.

אחר שהוכיח ערוך השולחן (שם) שיש ברירה אף בחפצים, הקשה שלפי זה איך מצאנו ידינו ורגלינו בברירת החפצים שבבית, כגון ספרים בגדים או סכום. את קושיה זו תירץ (סע' ט) ערוה"ש בשני אופנים, וזו לשונו:

האחד, דבדבר הניכר הרבה לעין הרואה לא שייך לומר בזה ברירה שאין זה ברירה אלא נטילה בעלמא וכל אלו הדברים שחשבנו הם נראים לעין כמו בבגדים וכלים וספרים כמובן ואין לומר הא גם שני מיני פירות נראים לעין כמו תאנים וענבים דאינו כן דמתוך קטנותן ורכיווין צריכין לברור זה מזה משא"כ בבגדים וכלים וספרים.

ברירת ספרים חפצים וסכו"ם

והשני, שהרי יתבאר דבשעת האכילה יכול ליטול אוכל מתוך הפסולת ולאכול שאין זה דרך ברירה ודרך האכילה בכך וממילא דבכל הדברים שאנו צריכין כעת ללבוש הבגדים ולהשתמש בהכלים וללמוד בהספרים הוי כשעת אכילה ולא שייך בזה ברירה. עכ"ל ערוך השולחן. ואח"כ העיר ערוך השולחן שלפי התירוץ הראשון יש להתיר למיין חפצים ולפי התירוץ השני יש לאסור.

דברי ערוך השולחן הובאו בספרי האחרונים, כאשר אלו נחלקו האם לפסוק כתירוץ הראשון או השני. שביתת השבת (סקכ"ו) כתב שהתירוץ

השני הוא העיקרי, ולפי זה כתב לאסור גם ברירת חפצים גדולים. אבל רוב האחרונים הכריעו להקל כתירוץ הראשון, כמובא בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ב, לה אות ה) ובשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' לא), ולכן התירו למיין ספרים אף לשימוש עתידי. וכן בהערות הגרי"ש אלישיב (על הגמרא עד.) היקל לברור אם הם ניכרים, אך הוסיף שאם יש חושך בחדר יש להחמיר.

הציץ אליעזר הביא סברה נוספת להקל, ע"פ דברי שו"ת מהרש"ג (ח"א לז נד ו- נז) שחידש שאין איסור ברירה כאשר אח"כ חוזר ומערבם מחדש, וכך נימק המנהג להתיר ברירת ספרים וחפצים. עיין עוד בפתיחה למלאכה ובהערה 17 שם שרוב האחרונים לא קיבלו את דברי המהרש"ג להלכה.

עוד יש לציין, שהשמירת שבת כהלכתה במהדורות הראשונות כתב לאסור ברירת ספרים. אבל במהדורה החדשה (פ"ג הלכה עז) חזר בו והיקל אם הספר ניכר היטב מבחוץ. ובהערה רכ הביא שהגרש"ז הסתפק בזה ובתחילה נטה לאסור, ואחרי זה חזר בו והתיר[27].

27 יש להעיר שבמקום אחר (פ"ג הלכה פד) אסר השש"כ מיון סכו"ם מעורב, ושם בהערה רכא ציין בשתיקה לדברי השביתת השבת (סקכ"ו) שנראה עיקר כטעמו השני של ערוך השולחן. וכן בהערה רלט כתב בפירוש שיש איסור במיון ספרים שונים אפילו אם הם בכריכה דומה, אבל הם מעֻניינים שונים כגון גמרות ממסכתות שונות מותר. ונראה שיש לחלק בין ספר שניכר מיד מהכריכה מהו ואינו נחשב כמעורב לבין סכו"ם מעורב או ספר בתוך תערובת ספרים, שקשה יותר להבחין ונחשבים מעורבים. וצ"ע.

ברירה בנוזלים

פתיחה לדיני ברירה בנוזלים

מצינו בברירה בנוזלים מספר שינויים מדיני ברירה במיני מאכלים[28]. טעם הדבר הוא לפי שלא כל סינון נוזלים נחשב ברירה, כי לעיתים הלכלוך אינו מפריע כל כך לשתייה, וכאשר בני האדם אינם נמנעים מלשתות את המשקה מבלי לסננו אין נחשב הלכלוך כמין 'אחר' שיש איסור לבוררו, אלא כטפל ליין או לנוזל שבו הוא נמצא, ואין איסור ברירה במין אחד. אך כשבני האדם נמנעים מלשתות המשקה ללא סינון, נחשב הלכלוך כמין נפרד שאסור לבוררו[29].

28 ההיתר לברור מאכלים הוא דווקא כשהברירה נעשית בידו, לאלתר ובאוכל מתוך הפסולת, ואילו בנוזלים התירו לסנן קסמין מהיין שהוא הפסולת מהאוכל ולא הצריכו לאלתר, ואף התירו לעשות כן בכלי ברירה (משמרת או סודרין), כמו שיובא להלן ובשו"ע סעיף י.

29 יש אומרים שכל שנאכלים כך אפילו על ידי הדחק אינו נחשב בורר (לבוש סקט"ז, ב"י שיט, טז: אבל אם היו קשין וקמחים דבלא סינון נמי הוה משתתי על ידי הדחק ... שרי דלאו היינו בורר. וזו לשון המאירי קלט: ד"ה אמר "ומסננין את היין ... ואין זה ברירה שהרי אדם יכול לשתותו עמהם". שביתת השבת מרקד סי' יא בב"ר סקכ"ו, קצות השולחן סי' קכה בבדה"ש ס"ק כא, ועיין שו"ת ציץ אליעזר חי"ד סי' מו ושו"ת יחוה דעת ח"ב סי' נא). אולם יש לברר מה נשתנה דין זה מדין שני מיני אוכלין ששייכת בהם ברירה אפילו שמדובר בשני מיני אוכלין שנאכלים כל אחד בפני עצמו, כמובא בשו"ע סע' ג. וצ"ע. אבל הרבה מהאחרונים אוסרים זאת וסוברים שאף אם שניהם נאכלים בפני עצמם שייכת בהם ברירה, כיון שסוף סוף אחד הוא אוכל והשני פסולת, ורק אם כשנפריד את האחד אזי הטפל מחבירו לא יחשב ככלום בפני עצמו, רק אז אין זו נחשבת ברירה, דומיא דקסמין שביין כמובא בשו"ע ורמ"א סע' י. אבל אם גם כשנפרידו יש לו חשיבות בפני עצמו, שייכים לגביו גדרי בורר (ע' שולחן שלמה סקכ"ח, אגלי טל מרקד ס"ק ז, שו"ת אגרות משה ח"ד סי' עד אות ב, שמירת שבת כהלכתה פ"ג הלכה נח). לדבריהם צריך לומר שהעובדה שרוב בני האדם שותים המשקה אף ללא סינון איננה סיבת ההיתר אלא סימן בלבד כדי להוכיח שאין כאן שני מינים מחולקים. ועיין עוד בהערה 31.

נפק"מ נוספת בין טעמים אלו: בשביתת השבת (סקכ"ו) כתב שלטעם הלבוש לפיו כל שנאכלים על ידי הדחק אינו נחשב בורר, יש להתיר להשתמש במצקת מנוקבת בשביל להוציא דבר מוצק מהנוזל, ואילו לטעם האגלי טל ודעימיה הואיל ורוב בני האדם מקפידים בזה אסור [מדבריו משמע שללבוש אין לאסור אפילו אלאחר זמן. ומאידך, לילקו"י המדמה דין זה למחלוקת בין המג"א לח"א לענין שפייה מכלי לכלי לאלתר (להלן סע' יד) אפשר שאף למחמירים יהיה אפשר להתיר היכא דהוא לאלתר]. והגר"ח פלאג'י (לב חיים ח"ב סי' מח) כתב שכשנשתה כך אין איסור לסננו אפילו לאיסטניס. ונראה שלחולקים על סברה זו יש לאסור לאיסטניס, כי סוף סוף לגביו נחשבת הפסולת כמין אחר.

הגדרת מה נחשב למין שונה מחבירו תלויה בדעת בני אדם[30], מה הם מחשיבים מין אחד או שני מינים[31]. אבל כשמדובר באדם שהוא

30 לשיטת הר"ן (נז:) לפי דעת רוב בני האדם ולב"ח (סע' י) לפי כל בני האדם. והמ"ב (סקל"ד) הביא את שתי הדעות, אך מדבריו שם ובעוד מקומות (עיין למשל ס"ק לה מ) משמע שהעיקר כדעת הר"ן. וכן להלכה הסכימו האחרונים להקל כר"ן (עיין שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' נא).

31 כמו שמבואר בר"ן (נז: ד"ה גמרא) בביאור סוגיית סינון משקין (שבת קלט:) הנזכרת בשו"ע סע' י. וכן ביאר הר"ן בעניין היתר סינון יין מגיתו על ידי משמרת הנזכר בגמרא (שם), "לפי שעדיין לא נפרשו השמרים מן היין וכל היין כגוף אחד הוא ואין כאן משום בורר", והיינו שרוב בני האדם שותים אותו כך כמבואר שם. ומוכח מדבריו שדעת בני האדם היא הדרך להגדיר האם דבר זה הינו מין אחד או שני מינים [ואף לט"ז הסובר שיש ברירה במין א', צריך לומר שכוונתו דווקא כשיש לפנינו שני גופים מחולקים, מה שאין כן הכא כשיש שם יין על היין עם שמריו גם יחד, בזה יודה שאין שייך בו משום "בורר" דבר מחבירו]. ומה שאסרו לסנן במסננת יין עכור במקצת, אינו משום איסור ברירה אלא משום שינוי מעובדא דחול, ולכן התירו לסננו בסודרין על ידי שיימנע מעשיית גומא, כמובא בר"ן שם, וכשמותר לסנן במשמרת מותר אף בסודר ללא שינוי, כמו שכתב המ"ב (סקמ"ה). וכך יש לכוון דברי הרמב"ם (פ"ח הי"ד) שכתב: וכן יין מגתו כל זמן שהוא תוסס טורף חבית בשמריה ונותן לתוך הסודרין "שעדיין לא נפרשו השמרים מן היין יפה יפה וכל היין כגוף אחד הוא" עכ"ל. היינו שנחשב היין עם השמרים מין אחד כיוון שכעת בני האדם דנים אותו כך, ועיין עוד בריטב"א (קלט: ד"ה גמרא).

ראיה נוספת לעניין זה נמצאת בתרומת הדשן המובא ברמ"א (שיט, ג) שכתב שהולכים בהגדרת שני מינים בתר 'שמא' [מלשון שֵם], כהא דיין נסך בסוף מסכת ע"ז, והרי הגדרת שם הדבר תלויה בדעת בני האדם, והוא כדברינו. ועיין בדברי מהרש"ל (ישי"ש ביצה פ"א סי' מב) שאם בורר פסולת מאוכל כדי לתקן האוכל לאכילה, חשיב מין אחד ומותר לברור אפילו לאחר זמן, ולכן לוזים ובוטנים שנשתברו ועדיין בקליפיהם, לא מקרי הקליפה פסולת כיון שדרכם בכך ועדיין מעורבין. וכן כתב הרמ"א (סי' תקי). ואמנם האליה רבה שם חלק עליו והתיר רק לאלתר, ומכך שנצרך להתיר רק אם בורר לאלתר נראה שלדעתו מדובר בשני מינים, שלא כרש"ל. לכן נראה שהאליה רבה סובר כמסקנת הרמ"א (שכא, יט) שאף בפסולת המחוברת בתולדה שייך איסור ברירה, וכמו שנתבאר בפתיחה למלאכה הערות 10-9, וסוף סוף בני האדם מתייחסים לקליפה כדבר נפרד מהפרי, לכן נחשבים כשני מינים אף שהקליפה מחוברת לפרי בתולדה. וסובר האליה רבה שגם קליפות של אגוזים והאגוזים עצמם נחשבים לשני מינים שונים. לפי המבואר לעיל מובן גם מדוע לברור העלים המעופשים לא חשיב בורר מדאורייתא אלא מדרבנן בלבד (כמובא ברמ"א סע' א) ולכאורה קשה: הרי על כל פנים בורר הפסולת. אלא על כורחך כיון שבעיני בני האדם לא נחשב זה כמין מחולק, אינו בורר מהתורה אלא מדברי סופרים בלבד.

שוב ראיתי בשביתת השבת (בורר סק"כ) בשם פתח הדביר שביאר שהרמ"א ורש"ל הקלו כי סוברים שאין בורר בדבר המחובר בתולדה, וכדעת המאירי והערוך שכתבו כן. ואתי שפיר לדברינו, שמחלוקת הראשונים האם יש ברירה בדבר המחובר בתולדה אינה קוטבית כל כך, אלא תלויה באופן בו בני האדם מתייחסים לפסולת אותה הם רוצים להפריד; אם הם מתייחסים אליה כפסולת נפרדת מהפרי - ממילא יש כאן שני מינים ואסור לבוררם, ואם אינם מתייחסים אליה כדבר נפרד מהפרי אלא כשומר לפרי ומעין עטיפה שלו - נחשב כמין אחד בעיני רוב בני האדם ואין איסור לבוררו. והעד לזה, שהרמ"א עצמו הוא שאסר לקלף שומים ובצלים אם לא עושה כן לאלתר, ומאידך הוא שהתיר לברור לוזים ובטנים שנשתברו ועודם בקליפתם.

אסטניס ומקפיד יותר, לגביו אף דבר שרוב בני האדם לא מקפידים עליו, אסור לו לבוררו[32].

ועל ידי זה ניתן להבין מדוע לדעת רוב האחרונים אין איסור לברור אוכל שאיסורא רביעא עליה [-שאיסור רובץ עליו] מתוך אוכל אחר, כמובא בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה קיב. אמנם בסוף ההערה הביא מהאור שמח פכ"ג הט"ז שמין א' ששייך לב' בני אדם שונים יש בו משום ברירה, ולכאורה מאי טעמא הרי סו"ס הוא מין אחד. וצ"ע). ועיין שולחן שלמה בסוגיות אלו, ובעיקר בסקכ"ח שם, וכן בשמירת שבת כהלכתה (שם הערה ז) משם הגרש"ז, ובאגלי טל (מלאכת מרקד ס"ו ס"ק ז) שכתבו גם כן כעין מה שביארנו. ובשש"כ (שם) ביאר לפי זה מדוע אין איסור ברירה בהוצאת כינים או שטיפת כלים בשבת או רחיצה להסיר הלכלוך מעל בשרו וכן בסחיטת בגד רטוב, דהכל הולך אחר לשון בני האדם אם קוראים לזה בורר או לא, ע"ש שהאריך בזה.

והגר"נ קרליץ (חוט שני ח"ב פכ"ה סקי"א) ביאר אחרת. לדבריו הכל תלוי בגברא, והיתר סינון יין מהקסמין הוא משום שאינו מקפיד כלל לשתות עם הקסמין, ואכן אם הוא מקפיד חייב משום בורר לפי שהם שני מינים. ומלבד שלא מצאנו חילוק זה, יש להקשות עוד דמה שייך רוב או כל בני האדם, הרי הכל תלוי בו. ועיין עוד בשו"ת יחוה דעת ח"ב סימן נא שציין לקרית מלך רב (פרק ח' מהלכות שבת הלכה יד, דף לא ע"א) שכתב, שכל שאינו עכור לגמרי, אלא שרוב העולם אינם שותים אותו בלי סינון, ומיעוט אינם מקפידים ושותים אותו בלי סינון, האיסור לסננו במשמרת אינו אלא מדרבנן. ולכן לא גזרו לאסור הסינון שלו גם על ידי סודרין כיון שאפילו במשמרת אין איסור אלא מדרבנן. ע"ש. וכן מוכח במאירי (שבת קלטי). עכ"ד.

32 ביאור הלכה (שיט, י. ד"ה והואיל). ועיין בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה עח) שכתב דדווקא בקסמין וכדו' שבפני עצמם אינם נאכלים אמרינן דין זה, אבל אם הפסולת עצמה נאכלת לרוב בני האדם, אף למקפיד מותר לבוררו. ועפ"ז התיר לקלוף פירות שראויים לאכילה לרוב בני האדם בלא שיקפידו לקולפן, אפילו לאחר זמן. אמנם עיין בארחות שבת (פ"ג אות מ) שכתב שאפשר שיש להחמיר בזה. ואיסור זה של אסטניס אינו אלא מדרבנן (איל משולש פ"ו הערה נז* בשם הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ).

ח. ניקוי מאכל על ידי שרייה במים או שפשוף ביד

זה השולחן

שו"ע שיט, ח ניקוי מאכל על ידי שרייה במים

אין שורין את הכרשינין, דהיינו שמציף מים עליהם בכלי כדי להסיר הפסולת. ולא שפין אותן ביד כדי להסיר הפסולת, דהוה ליה כבורר. אבל נותנן בכברה אף על פי שנופל הפסולת דרך נקבי הכברה.

סביב לשולחנך

כן כתוב במשנה (שבת קמ.).

מלשון הטור והשו"ע משמע שחומרת האיסור מדרבנן, וכן פסקו האגלי טל (הלכה טז) ושביתת השבת (סק"נ). אבל ביאור הלכה (ד"ה דהוה ליה) פסק כרש"י שהדבר אסור מדאורייתא.

זר זהב סביב

מותר לחטא פירות נקיים על ידי שרייה בחומר מחטא.

כן כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה כב), ובהערה נח ציין שכך שמע מהחזון איש. טעם הדבר מבואר שם, כיון שמדובר בפירות נקיים שנאכלים כך לרוב בני אדם אין בהם איסור ברירה. ואפילו לגבי האדם שמסנן הפירות אין לאסור, כי מדובר בפסולת שאינה ממשית.

—

זה השולחן

שו"ע שיט, ח ניקוי מאכל על ידי שפשוף ביד

ולא שפין אותן ביד כדי להסיר הפסולת, דהוה ליה כבורר. אבל נותנן בכברה אף על פי שנופל הפסולת דרך נקבי הכברה.

סביב לשולחנך

דברי השו"ע הם המשך דבריו לגבי איסור שריית כרשינין שהובאו לעיל, ומקורם באותה משנה (שבת קמ.).

זר זהב סביב

מותר להסיר פסולת הדבוקה לפרי על ידי שפשוף בידו במטלית יבשה.

כן כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה כב). וביאר הגרש"ז (הובא שם בהערה נז) שאיסור שפשוף הכרשינים הנזכר בשו"ע מתייחס למספר סוגי מקרים: כאשר בשפשוף מפריד הפסולת ורק אח"כ מוציא אותה; כשמשפשף במים וכוונתו להציף את הפסולת; כשמשפשף כדי להסיר את הקליפה; כשמשפשף הכרשינים אחד בשני ועל ידי זה נופלות הקליפות והפסולת יחד. אבל הסרת לכלוך מעל הפרי שנעשית על ידי שפשוף כדי לאכול מיד, מותרת.

ט. שטיפת פירות וירקות

זר זהב סביב

בשטיפת פירות וירקות יש להבחין בין שני אופנים:

א. שטיפת פירות כדי להוציא פסולת הסמוכה להם – אסורה (לדוגמה: שטיפת אשכול ענבים כדי להסיר את הענבים הרקובים).

ב. שטיפת פירות וירקות כדי להסיר לכלוך הדבוק על גבם – אם שוטף כדי להסיר פסולת גמורה שאינה ראויה לאכילה לרוב בני האדם, כגון חול ועפר, מותר לשוטפם כדי לאכול לאלתר בלבד.

אבל אם הפירות והירקות ראויים לאכילה בלי שטיפה והשטיפה היא רק ליתרון בעלמא, או כשהפרי נקי ותכלית השטיפה היא כדי להסיר חומרי ריסוס וכדו', מותר לשטוף אפילו עבור אכילה לאחר זמן. ויש שהחמירו גם בזה לשטוף לאלתר בלבד.

החלוקה בין פסולת המעורבת לפסולת הדבוקה מובאת בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה כב), וכן בדברי הגר"ע יוסף בחזון עובדיה (ח"ד עמ' קעט-קפ).

בעניין שטיפת פירות מפסולת הדבוקה בהם, בשו"ת אגרות משה (ח"א סי' קכה) הביא מספר נימוקים להתיר זאת:

א. הוי כקולף שומים ובצלים שמותר לאלתר[33].

ב. שטיפה לא הוי דרך ברירה, והביא ראיה מכך שהתירו להדיח כלים בשבת, וכן מדברי הרב המגיד (הלכות שביתת עשור פ"א ה"ג) בשם רמב"ן ורשב"א שקניבת ירק שמותרת ביום הכיפורים מן המנחה ולמעלה היא הדחת הירק. לפי זה הסתפק האג"מ אם להתיר זאת אף לאחר זמן, והניח בצ"ע. בעניין זה עיין בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה נב) שהוכיח שישנה מחלוקת בין הפוסקים האם לדמות שטיפת פירות להדחת כלים.

מלבד האג"מ והשמירת שבת כהלכתה גם הגר"ע יוסף (לוית חן סע' נב) מתיר לרחוץ כדי לאכול לאלתר. אמנם עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' נב) שממנו משמע שאם יש לכלוך גמור יש לאסור לשטוף אפילו אם שוטף על מנת לאכול לאלתר.

אם הפירות ראויים לאכילה בלא השטיפה ושוטף רק לתוספת נקיות או כדי להסיר הריסוס, מותר לשטוף אף אם אינו עושה כן לאלתר, כמו שהתירו סינון יין ומים צלולין, כנזכר בשו"ע (שיט, י). האג"מ (שם) כתב שאף הרמב"ם שאוסר במשמרת יודה במקרה זה, שכן טעמו הוא שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול (כדאיתא במ"ב ס"ק מא) וברחיצה לא שייך זה, וכן משמע משו"ת שבט הלוי (שם) שמותר. כמו כן ישנה סברה נוספת להתיר והיא, שאין ברירה בדבר שלא נראה לעין. אלא שהשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה כב) התיר בכל מקרים אלו רק לאלתר.

33 על אף שבמ"ב (סקכ"ט) כתב שאין ליתן מים על תפו"א על מנת לנקותם מאבק ועפר, בשו"ת אגרות משה (שם) כתב שלאלתר גם המ"ב יתיר.

סעיפים ט-יב

י. סינון משקים

זה השולחן

שו"ע שיט, ט
סינון שמרים במשמרת ונתינת משקים על דבר בלוע

משמרת, אפילו תלויה מערב שבת, אסור ליתן בה שמרים. אבל אם נתן בה שמרים מערב שבת, מותר ליתן עליהם מים כדי שיחזרו צלולים לזוב.

זר זהב סביב

איסור נתינת שמרים למשמרת

במשנה (שבת קלז:) מובא: חכמים אומרים ... ואין נותנים לתלויה בשבת. בגמרא (שם) מבואר שאיסור תליית משמרת בשבת היא מדרבנן, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול. אך אם שימר (סינן) במשמרת - חייב חטאת (משום בורר או משום מרקד, ועיין בביה"ל ד"ה חיב מה שכתב בעניין זה).

נתינת משקים על דבר בלוע כדי להוציאו

במשנה (שבת קלט:) מובא שאם נתן מבעוד יום שמרים במשמרת, מותר ליתן עליהם מים כדי שיִצּוֹלוּ [מלשון צלילות], וכן כתב השו"ע. המ"ב (סקל"ג) כתב שאין בנתינת המים משום בורר, כיון שהמים צלולים ואין בהם דבר שצריך לברור מהם.

מסננת על הברז

כתב החזון איש (סי' נג ד"ה ואם) שמותר ליתן מסננת על גבי הברז על מנת לסנן המים, אף שאחר כך מגלים שם הרבה לכלוך.

החזון איש למד זאת מכך שטעם ההיתר ליתן מים לשמרים שנתונים במסננת הוא, שבשעת נתינתם המים צלולים, כמובא במ"ב סקל"ג[34], וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה ס). ובהערה קפא כתב שהגרש"ז הסתפק בעניין המקפידים בפסח לשתות רק מים מסוננים האם מותר להם לסנן, וצידד שמכיוון שלא נראה לעיניים שום לכלוך מותר.

עירוי מים רותחים על מסננת עם עלים מבושלים

מסננת שהניח בה עלי תה, קפה או שאר מיני תבלינים ומאכלים - מותר לערות דרכה מים או שאר משקים, כאשר כוונתו שהמים יקבלו את הטעם והצבע של התבלין או המאכל ואין בזה חשש לבורר. אולם יש להיזהר שלא לעשות שום פעולה על ידי המסננת עצמה, כגון להחזיק את המסננת ולנענעה וכיוצא בזה, שזו ברירה על ידי כלי. כמו כן, מדין בישול יש להקפיד שיהיו העלים מבושלים.

עיין בזה בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה סד) ובפס"ת (סקל"ב).

---

34 הקשה הפמ"ג (מש"ז סק"י) אמאי מותר, הרי הוא בורר את היין שדבוק בשמרים על ידי נתינת המים. והביא מהלבוש שפירש שרוצה בשמרים שלא יהיו עם קמחים. ועיין עוד בחוט השני ח"ב פכ"ה סק"י מה שכתב בזה, וכן בפתיחה לדינים אלו של ברירה בנוזלים ובהערה 31 שם, שביארנו ההיתר בזה.

זה השולחן

שו"ע שיט, י
סינון משקים כדי לעשותם צלולים (כגון מים או יין)

יין או מים שהם צלולים; מותר לסננן במשמרת (כ"י כתב שאם יש בו קמחים אסור לסננו במשמרת. ומדברי המ"ב סקל"ה והביה"ל ד"ה קסמין משמע שאם המשקים ראויים לרוב בני אדם ללא סינון יש להתיר, אפילו כשיש הרבה קמחים). הגה: ואע"פ שיש בו קסמין דקין, הואיל וראוין לשתות בלאו הכי (מ"ב סקל"ד – ומספיק שרוב בני אדם שותים אותו כך. ויש מחמירין שרק אם כולם יכולים לשתות כך מותר לסננם). **אבל בסודר, מים אסור משום ליבון ויין ושאר משקין מותר. ואם הם עכורים; בין מים בין יין אסור לסננם. ולהרמב"ם; במשמרת אסור** (מ"ב סקמ"א – הלכה כדעה הראשונה), **ואפילו מים ויין צלולים, ואפילו בסודרים לא התירו אלא בצלולין אבל לא בעכורים** (מ"ב סקמ"ג – וטוב להחמיר כמותו לאסור בסודרין). **ויין מגתו; כל זמן שהוא תוסס, טורף חבית בשמריה ונותן לתוך הסודר.**

סביב לשולחנך

במשנה (שבת קלט:) מובא שמסננים את היין בסודרין ובכפיפה מצרית. ובגמרא (שם) מבואר: אמר זעירי: נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש, אבל עכורין לא. מיתיבי רשב"ג אומר: טורד אדם חבית של יין יינה ושמריה ונותן לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש. תרגמה זעירי: בין הגיתות שנו. ע"כ.

מדברי הגמרא עולה שמותר לסנן יין צלול אפילו במשמרת, אף שיש בו קיסמים דקים. הר"ן (נז:) ביאר שטעם ההיתר הוא לפי שרוב בני האדם שותים אותו כך ולא מקפידים לסננו. בדרך זו פירש גם הסמ"ג המובא ברמ"א.

בגמרא מובא שמותר לסנן יין מגיתו בשעת 'בין הגיתות' אע"פ שמסננו מהשמרים, וגם כאן ביאר הר"ן שטעם ההיתר כיון שרוב בני האדם שותים אותו כך. והביא הר"ן (שם) פירוש נוסף מדברי הרי"ף, שבין הגיתות לא נפרשו השמרים מן היין וכל היין גוף אחד, ואף הרמב"ם (פ"ח הי"ד) כתב נימוק זה.

אבל אין לסנן יין עכור, כיוון שאף שמיעוט בני אדם יכולים לשתותו כך, רוב בני האדם נמנעים מלשתות היין ללא סינון. אך על ידי סודרין וכפיפה מצרית מותר, כיוון שהוא שינוי מעובדא דחול (ר"ן שם. וע"ע ד"ה ובלבד שם). ולעניין חשש ליבון בסודר עיין להלן. אולם אין מדובר ביין עכור לגמרי, לפי שבזה אם ברר חייב חטאת, ואסור אפילו אם יברור על ידי סודרין וכפיפה מצרית, אלא מדובר בעכור קצת. זו שיטת ר"ן (נז: ד"ה מתני'), רש"י (שם), רא"ש (פ"כ סי' ו), טור, של"ג שם אות ג בשם ריא"ז, הרב המגיד (פ"ח הי"ד) בשם רשב"א (קלט: ד"ה מסננין), וכן משמע גם ברי"ף (נז:).

אבל לדעת הרמב"ם (פ"ח הי"ד) אין היתר במשמרת כלל, ואף בסודר וכפיפה לא התיר אלא לסנן יין ומים צלולים[35].

להלכה, בשו"ע כתב את שיטת הר"ן בסתם וציין לרמב"ם שאוסר במשמרת, ומשמע שמעיקר הדין סובר כהר"ן. המ"ב

35 על דברי הרמב"ם הנ"ל תמהו הר"ן ושלטי הגבורים כיצד חולק על תלמוד ערוך שמתיר סינון במשמרת. הב"י יישב שהרמב"ם סובר שבמשמרת גזרינן כיוון שיכול לבוא על ידה לידי חיוב חטאת. ומשמרת הנזכרת אינה משמרת ממש אלא דקרי לפעולת הסינון בסודרין וכפיפה משמרת.

(סקמ"א) פסק כר"ן, והוסיף (סקמ"ב) שבעכורים קצת טוב להחמיר שלא לסננו בסודר, כרמב"ם.

סוגי החומרים שמצריכים סינון

בגמרא לעיל נזכרו מספר חומרים שישנם ביין הגורמים לו להיחשב עכור ומשמשים כלכלוך ופסולת: שמרים, קמחים וקיסמים.

שמרים הינם החומר המעכיר ביותר - יין שיש בו שמרים אסור לסננו (וכתב הב"י שאף שמלשון טור משמע שמותר לסננם בסודרין לאו דווקא הוא).

קמחים הם חומר לבן הנוצר מעיפוש היין - אם מצויים ביין מיקרי עכור קצת ומותר לסננו בסודרין, אך לא במשמרת. ואמנם המג"א (סק"י) התיר לסנן קמחים אפילו במשמרת, ותמהו עליו האחרונים (רע"א, מחצית השקל, לבו"ש) והתירו רק בסודר כאמור, וכן מוכח מהב"י. אבל המ"ב (סקל"ה) התיר לסנן במשמרת אם מדובר במקרה שיש קצת קמחין באופן שרוב בני אדם שותים כך, וכן בביאור הלכה (ד"ה קסמין דקין) חיזק שיטת המג"א מדברי חידושי הר"ן, וכתב שיש לסמוך עליהם להקל.

קסמים הם לכלוכים חיצוניים שנפלו ליין - אם היין צלול מותר לסננם. ונאמרו בזה ב' טעמים: א. כיון שראוי לשתייה על ידי הדחק יחד עם הקשין והקסמין (לבוש סקט"ז); ב. הואיל ורוב בני אדם אינם מקפידים על הקסמים אינה מלאכה[36] (אגלי טל מרקד ס"ו ס"ק ז).

איסור ליבון בעת סינון המשקין

כתב הטור: ומשום ליבון נמי ליכא דמשמרת עשויה לכך ואינו חושש לליבונה, אבל בסודר שחושש לליבונו אסור משום ליבון ובשאר משקין חוץ ממים דלא יעשה בו ליבון שרי. עכ"ל. המג"א (סקי"א) ביאר בשם סמ"ג [וכן כתב הגר"א] שאין בסינון במשמרת משום ליבון, כי הבגד אינו מתנקה, אלא שהחשש הוא משום סחיטת המשמרת, וקמ"ל שלא חיישינן בזה כיוון שעומדת לכך ולא קפיד בלבונה (כמו שנפסק בשו"ע שא, מח שמטעם זה מותר להסתפג באלונטית, עיין במרדכי המובא בד"מ שם). ויש להעיר שאף בסודר אין ברור שהחשש הוא משום ליבון ממש, שזה תלוי במחלוקת האם אמרינן 'שרייתו זהו כיבוסו' במציאות שאין לכלוך בבגד, עיין במה שכתבנו בעניין זה במלאכת מלבן, וכן בב"י ובשו"ע (שב, ט).

סיכום:

שיטת ר"ן (וכן פסקו שו"ע ומ"ב מעיקר הדין): יין צלול (מסננו מקסמין. וי"א אף מקמחים) – מותר במשמרת; עכור קצת (מסננו מקמחים) – רק בסודרין ובכפיפה מצרית; עכור הרבה (מסננו משמרים) – אסור לסנן מדאורייתא; עכור הרבה בין הגיתות – מותר אפילו במשמרת.

שיטת רמב"ם: יין צלול – רק בסודרין ולא במשמרת; עכור קצת – אסור אף בסודרין.

זר זהב סביב

איסטניס

איסטניס שאינו יכול לשתות אלא אם יסנן המשקים, אסור לסנן אפילו מים או יין צלולים.

כן כתב הביאור הלכה (ד"ה הואיל) בשם הפמ"ג.

עיין בארחות שבת (פ"ג אות לט) שלדעת הגרי"ש אלישיב והגר"ש וואזנר יש לאסור לאיסטניס לסנן מים במערכת לטיהור מים, ושיש מקילים בזה, כיון שהפסולת שם אינה ניכרת לעין כלל ולכן לא שייך בזה איסור בורר.

סינון הקרום מהחלב

מי שאינו שותה חלב עם הקרום שבו או חלקים ממנו - אסור לו לסנן את החלב, אבל מותר לו להסיר את הקרום יחד עם מעט חלב.

36 עיין הערה 29 לנפק"מ בין טעמים אלו.

בשעת הצורך מותר לסנן את החלב בדבר שאין רגילים לסנן בו, כגון פיסת בד, על מנת להוציא ממנו חתיכות קטנות של קרום המעורבות בחלב (ויקפיד שלא יסחוט את הבד וכן שלא יעשה בו גומא אלא ימתח אותו, ואם נעשית גומא לית לן בה). אבל קרום שלם או חלקי קרום הצפים על גבי החלב, אין לסננם, אלא יסיר אותם בכף עם מעט חלב.

כן כתב שמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה נב), ודבריו הם על פי המבואר לעיל שיש לחלק בין קרום שאינו נשתה לרוב בני אדם, שאסור לסננו, לבין קרום שנשתה כמות שהוא לרוב בני אדם, שמותר לסננו בסודר שאינו מיוחד לכך. מה שכתב השש"כ "לעת הצורך" ולא התיר בשופי, הוא על פי דברי המ"ב (סקמ"ב) שלכתחילה טוב לחוש לדעת הרמב"ם שאוסר לסנן יין עכור קצת אפילו בסודר.

כמו כן, מה שכתב שלא יסחט ושלא יעשה גומא, הוא על פי דברי השו"ע שיט, יא (יובא להלן) ומ"ב שם סקמ"ו.

סינון מיצי פירות

מותר לסנן אפילו במסננת מיצי פירות (שנסחטו מבעוד יום) כדי להסיר בשר הפרי מהם.

כן כתב שמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה נג), ונימק שההיתר הוא מפני שרוב בני אדם רגילים לשתות את מיצי הפירות עם הפרי המעורב בהם. ועיין לעיל הערה 29 בטעמים נוספים להתיר.

—

זה השולחן

שו"ע שיט, יא-יב
שלא לעשות גומא בסודר או להגביה הכלי טפח בעת הסינון

כשמסננין היין בסודר צריך ליזהר שלא יעשה גומא בסודר לקבל היין, משום שינוי (מ"ב סקמ"ט – יש להחמיר שאף כשמסנן מים ויין צלולים לא יגביה יותר מטפח). כל מקום שמותר לסנן יין בסודר מותר לסננו בכפיפה מצרית. ויזהר שלא יגביה הכפיפה משולי הכלי טפח משום שינוי.

סביב לשולחנך

כן כתוב בגמרא (שבת קלט:). ומה שכתב שלא יעשה גומא בסודר, פירש רש"י שהוא כעובדא דחול.

לגבי הדין שלא יגביה הכפיפה טפח, פרשו רש"י (ד"ה שלא יגביה), רמב"ם (פכ"ב הל"ג) וטור שהוא משום אוהל. אולם הר"ן (נז: ד"ה ובלבד) בשם רבינו יונה פירש שהוא גם כן משום שינוי מעובדין דחול (ובכפיפה מצרית כיוון דאיכא שינויא אחרינא, דלא עביד גומא, שפיר דמי). ובשו"ע נקט כטעם הר"ן. וכן הובא במג"א (סקי"ג).

בין שתי שיטות אלו מצינו מספר נפק"מ:

א. לרש"י אם התקין מע"ש מותר לסנן, ולר"ן עדיין אסור (כן כתב ביה"ל ד"ה ויזהר).

ב. לרש"י וטור אסור להגביה את הכפיפה אף כשמסנן מים ויין צלולים, לפי שעדיין ישנו חשש אוהל. וכן כתב המ"ב (סקמ"ט) להחמיר בזה.

ג. ט"ז (סקי"א) החמיר לדעת רש"י שאין להגביה טפח אף כשמסנן בסודר, ובביה"ל (ד"ה הכפיפה) הביא דבריו ואת דברי החולקים עליו ולא הכריע.

ד. אם אוחז בידו האחת שלא על פני כולה ושופך בידו השנייה – לדעת רש"י מותר אפילו ביותר מטפח, שהרי אין בדרך זו משום אוהל עראי, ולר"ן שהצריך שינוי יהיה אסור. אבל כתב המ"ב (סקמ"ט) שאפשר שגם זה נקרא שינוי.

—

זה השולחן

שו"ע שיט, יג עשיית מסננת בפי הכלי

כלי שמערין בו יין מהחבית, לא יתן בפיו קשין וקסמין בחזקה, שאין לך מסננת גדולה מזה.

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת קלט:) נאמר: אמר רב פפא לא ליהדק איניש צינייתא בפומיה דכוזני דחביתא משום דמיחזי כמשמרת. ופרש רש"י: שאין לך מסננת גדולה מזו. הר"ן (נז: ד"ה לא) כתב שאף על גב שאין זה משמרת ממש, שהרי עוברים בה שמרים, כיון שיש קסמין וטינופת שמעכבים בעדם לעבור, דמי למשמרת. ומשמע מדברי שניהם שהוא איסור דאורייתא, ו'מיחזי' כמשמרת שנאמר בגמרא לאו דווקא הוא אלא חייב. וכן הובא בשו"ע ומ"ב (סקנ"ב).

יא. עירוי מכלי לכלי

זה השולחן

שו"ע שיט, יד כללי

מותר לערות בנחת מכלי לחבירו ובלבד שיזהר שכשיפסוק הקילוח ומתחילים לירד נצוצות קטנות הנישופות באחרונה מתוך הפסולת, יפסיק ויניחם עם השמרים; שאם לא יעשה כן, הני ניצוצות מוכחי שהוא בורר. מתר להגביה החבית על איזה דבר כדי שיקלח ממנו היין היטב.

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת קלט:) מובא: דבי רב פפא שאפו [מלשון שְׁפִיָה, שפיכה] שיכרא ממנא למנא. אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא: האיכא ניצוצות [של פסולת משולי הכלי, ובשפיכה הוא בורר אותן]. ניצוצות לבי רב פפא לא חשיבי [שחנוני מטיל שכר היה הלכך אינו מקפיד לניצוצות כל כך, וכשמגיע לניצוצות משליך הן ופסולתן לחוץ[37], ותחילת שפייתן מן הפסולת ניכר דלאו בורר הוא (רש"י)].

זר זהב סביב

הורקת נוזלים שמעורבים באוכל

אסור לשפוך השומן מן הרוטב, אפילו אם יעשה זאת על ידי שפיכה מהכלי. מסיבה זו אסור לשפוך השמן מקופסת

37 מלשון זו משמע שלא היה מסנן כלל אלא כשמגיע לשמרים היה זורק אותם לחוץ. וכן כתב בהדיא בפסקי הרי"ד כאן, וזו לשונו: וכשהיה מגיע לשיורין שבשולי הכלי היה שופכו ולא היה מסננן. עכ"ל. וכן כתב ריבב"ן (בשיטת הקדמונים): ומשליך היין עם העפר, ולא היה מסננן. עכ"ל. אלא שמהטוש"ע משמע שאף שהתחילו לירד השמרים מכל מקום לא עשה איסור אלא אם לא יפסיק, שאז "הני ניצוצות מוכחי שהוא בורר" - הא לאו הכי לא הוי בורר [וצ"ל שהם סוברים שכל עוד אינו רוצה לעצור את השפייה מחמת השמרים נחשב היין כמין אחד לגביו (וכרב פפא דלא חשיבי ניצוצות גביו), ובזה מובן מה שאמרו "הני ניצוצות מוכחי" והיינו למפרע. וצ"ע]. ויש לעיין לדינא.

סרדינים או את מי החלב שהצטברו בתוך קופסת הגבינה או הלֶבֶן. אך אם שופך השומן כדי לאוכלו לאלתר, או שמוציא עם השומן מעט מהרוטב, מותר. ויש מי שמתיר בכל מקרים אלו אף אם אינו עושה כן לאלתר.

איסור שפיכת שומן מהרוטב הובא במ"ב (סקנ"ה) וההיתר לשפוך לאלתר יבואר להלן. איסור שפיכת השמן מהסרדינים ומי החלב מהגבינה הובא בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה כ). ומה שכתבתי שיש מי שמתיר, עיין בבן איש חי (ש"ב בשלח אות יט) שמתיר להניח לֶבֶן בתוך כיס כדי שיזובו מימיו ויתנגב, מפני שאף לפני הסינון הוא נאכל לכל אדם, והניגוב רק משפר טעמו. מקור דברי הבן איש חי בשו"ת קרבן אשה (או"ח סי' יג), והביאו שביתת השבת (סקמ"א) והקשה עליו: דמאי שנא מהמחבץ שחייב משום בורר. בדומה לבן איש חי גם הוא תירץ שבתהליך הכנת הגבינה חייבים להפריד ממנה את מימיה, ולכן נחשב הדבר ברירה, ואילו הלבן נאכל כמות שהוא אף ללא הסינון. וכן פסק להלכה הגר"ע יוסף בחזון עובדיה (ח"ד עמ' רכט-רלא).

שימוש בכלי שיש לו מסננת בפיו

פוסקים רבים מתירים להשתמש בכלי שיש לו מסננת בפיו שנועדה למניעת חדירת העלים של התה לתוך הכוס. ויש מחמירים בזה.

דעת המתירים: החזון איש (סי' נג ד"ה מן האמור) כתב שפעולה זו לא נקראת בורר בכלי כיון שאין זו ככברה ממש ונחשב הדבר כברירה ביד לאלתר. בביאור דבריו נראה שכל שלא משתמש במסננת זו אלא כדי לעכב הקשין והקסמין, מותר, ונחשב כדרך אכילה. שוב ראיתי שכך ביאר השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הערה קפח), וציין לאפשרות נוספת לבאר סברת החזון איש, ע"פ סברת הגרש"ז (מובאת בשש"כ פ"ג הערה קמ) שכלי המיועד לשימוש מיידי אינו נחשב ככלי ברירה. וכן פסקו למעשה בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' מו), בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' כג) וכן פסק הגר"ע יוסף (שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' נא, חזון עובדיה ח"ד עמ' רכו-רכט, הליכות עולם ח"ד עמ' פט-צ), והוסיפו מספר טעמים נוספים להקל, כגון שהעלים עצמם ראויים לאכילה ובאופן זה יש פוסקים הסוברים שאין איסור לבוררם.

דעת האוסרים: בשביתת השבת (סקכ"ט) הסתפק בזה, ובכף החיים (ס"ק קיג) בשם סידור בית מנוחה (אות מח) אסר. בדרך זו החמירו הבן איש חי (ש"ב בשלח אות א), הגר"מ אליהו (מאמר מרדכי ח"ד סי' עט, בעקבות הבא"ח) ושו"ת אור לציון (ח"ב פל"א הלכה י). בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה סב) הביא את שתי הדעות ולא הכריע.

—

זר זהב סביב

האם יש היתר לערות לאלתר

אם מערה מכלי לכלי על דעת לשתות לאלתר את המשקה שהוערה, מותר לעשות כן אף אם מערה מהנוזלים בתחתית הכלי שמעורבים עם הפסולת.

כן כתב המ"ב (סקנ"ה) בשם המג"א (סקט"ו) וביאר שזה נחשב לברירת אוכל מפסולת לאלתר וכאן אף שמערה מכלי לכלי מכל מקום עיקר הברירה נעשתה על ידי ידיו. אמנם החיי אדם (כלל טז אות ט) חולק ומחמיר אפילו לאלתר. ובשעה"צ (סקמ"ד) ציין לדבריו וכתב שרוב הפוסקים לא סוברים כמותו.

—

זר זהב סביב

ברירה במצקת מנוקבת

אסור להשתמש במצקת מנוקבת אפילו אם עושה כן על מנת לאכול לאלתר, כי המצקת נחשבת לכלי ברירה. ויש מי שמתיר.

בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג נח) ושו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' נח) אסרו להשתמש במצקת מנוקבת שהרי הוא בורר בכלי, וציין השש"כ לשביתת השבת (מרקד סקכ"ו) שכתב שדין זה הוא מחלוקת הפוסקים (עיין הערה 29 שהבאנו דבריו).

אבל דעת הילקוט יוסף[38] (סע' מב) להתיר שימוש במצקת אם משתמש בה לאלתר, בצירוף דעת הח"א שסובר שהדבר שנשאר בידו הינו הדבר הנברר, וכן בצירוף דעת המהריט"ץ שאין ברירה בנוזלים. כמו כן בשו"ת אור לציון (פל"א הלכה י) כתב להתיר מנימוקים דומים.

יב. סינון פסולת בשעת השתייה

זה השולחן

שו"ע שיט, טז

מים שיש בהם תולעים, מותר לשתותן על ידי מפה בשבת דלא שייך בורר ומשמר אלא במתקן הענין קודם אכילה או שתיה, אבל אם בשעת שתיה מעכב את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו, אין זה מעין מלאכה, ומותר.

סביב לשולחנך

כן כתב בשו"ת הרא"ש (כלל כב סי' ט).

יג. תערובת של מוצק ונוזלים

זר זהב סביב

מוצק שצף מעל נוזל

נחלקו הפוסקים האם מותר לברור דבר מוצק שצף על נוזל, כגון להוציא צַרעה, זבוב או גרעינים של לימון שצפים בכוס, וכן להוציא שקית תה מהכוס בתום ההכנה. אולם במידה והדבר המוצק גדול וניכר במיוחד, לכל הדעות יש להתיר לבוררו.

מהריט"ץ (שו"ת סי' רג) התיר להסיר הצרעה מן הכוס, וכתב בדרך מליצה: "אין ברירה בלח וגם את הצרעה ישַׁלַּח". עוד ביאר שאין דרך ברירה בלח אלא כשמסנן במשמרת או בכלי סינון אחר, כגון מפה הנזכרת בשו"ע (סע' טז). אבל אם נוטל הפסולת בידו אין זו דרך ברירה, כי דרך לברור ביד רק בדברים יבשים מעורבים. וכן החיד"א (ברכ"י סק"ה), אליה רבה (סק"ח) והבית מאיר (שיט סע' ג) הביאו את דברי המהריט"ץ והסכימו עימו.

הבאר היטב (סק"ב) ציין לדברי המהריט"ץ אבל כתב שנימוקו הוא שדבר שצף למעלה נחשב כאינו מעורב עם הנוזל, ולכן אין בו איסור ברירה. נימוק זה הובא בראשונה בדברי המהר"י חאגיז[39] (בספר עץ החיים מלאכת בורר) והביא ראיה לזה מכך שבגמרא (שבת ה:) דנו לגבי אגוז המונח על גבי מים רק לעניין איסור הוצאה ולא לעניין ברירה[40]. גם בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' רלג)

38 בחזון עובדיה (ח"ד עמ' רלא) הביא את דעת המקילים בזה תוך כדי הדיון ולא הכריע. וצ"ע מה דעתו למעשה.

39 יש להעיר שאין דברי הבאר היטב מדויקים, כי טעם זה הובא בפוסקים אחרים אבל נימוקו של המהריט"ץ כמו שכתבנו למעלה, שאין דרך ברירה בלח אלא על ידי סינון בכלי. שוב ראיתי שהגר"ע יוסף (חזו"ע ח"ד עמ' רלד) העיר על העתקת הבאר היטב כמו שכתבנו.

40 שו"ת יביע אומר (ח"ה סי' לא סק"ד) כתב שלדעה זו אף השולה דגים מן הים נחשב כאינו מעורב, שאם לא כן מדוע נאמר בירושלמי שחייב רק משום קוצר. אך דבריו צריכים ביאור, כי כל הפוסקים הזכירו את עניין "צף למעלה", וכן הובא גם בפמ"ג (א"א סקט"ו). שוב ראיתי שהמהר"י חאגיז (בספר עץ החיים מלאכת בורר) כתב להתיר לשלות דגים מן הים. והביאו ביבי"א (שם). וכן הביאו השביתת השבת (סקכ"ה) וכתב שמעולם לא נסתפק בזה אדם, כי

הביא דברי המהריט"ץ ודברי המהר"י חאגיז ופסק כן להלכה. וכן כתב להלכה בחזון עובדיה (ח"ד רלב-רלו).

אבל הט"ז (סקי"ג) אסר הוצאת זבובים שנפלו לכוס, אלא אם יוציא מעט מן המשקה עימם. ובסימן תקו (סק"ג) הביא הט"ז ראיה לזה מדברי הראב"ד שאסר להוציא קיסם שנפל לקמח ביו"ט[41]. המ"ב (ס"ק סא) הביא את דברי הט"ז להלכה. את סברת הט"ז לאסור ביאר החזון איש (סי' נג) וכתב שאף אם נאמר שאין הזבוב מעורב במים שבכוס, המים שמטפחים על גופו ובין כנפיו נחשבים למעורבים בו וברירתם אסורה. גם הגר"ז (סע' כד) הביא את דברי הט"ז להלכה.

בביאור הלכה (סע' טז ד"ה אלא כמתקן) הביא דברי הבית מאיר שאין דרך ברירה בלח על ידי הוצאה ביד וכתב שקשה להקל כך כיון שכמעט כל האחרונים כתבו להלכה את דברי הט"ז. על דרך זו פסק השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה יט) לאסור הוצאת חרק שנפל לתבשיל אלא אם יוציא עימו מעט משקה [אבל לעניין הוצאת שקית תה מהכוס, דעת השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכה סד) להקל מעיקר הדין, ע"פ סברת הגרש"ז (מובאת בשש"כ שם הערה קמ) שכלי שמיועד לשימוש מיידי אינו נחשב כלי ברירה, ולפי זה אין שקית תה נחשבת כמשמרת, אלא שלמעשה כתב שנכון להחמיר, ע"ש].

אך אם המין המוצק ניכר בתערובת באופן בולט כתב השמירת שבת כהלכתה (פ"ג ה"ד) שמותר לברור. ולכן מותר להוציא בשר ממרק צלול או תפוחי אדמה או ביצים מתוך המים בהם הם בושלו, וכן קוביות קרח מתוך הכוס.

—

זר זהב סביב

נוזל שצף מעל מוצק

לדעת האוסרים הוצאת מוצק שצף מעל נוזל, כך אין לסנן משקה שצף מעל משקה אלא אם ישאיר מעט מהמים או שיעשה זאת לאלתר. ויש אומרים שלסוברים שמותר לברור דבר מוצק שצף מעל נוזל כי אינו מעורב בו, מותר גם לברור נוזל שצף על מוצק, ולכן מותר לסנן את המים שצפים על פני השמנת.

מג"א (תקי סקי"ג) כתב: מותר לקלוט שומן הצף על פני החלב שקורין סמעטנ"י [-שמנת] אפילו בשבת וכשיגיע סמוך לחלב יניח קצת עם החלב. והביאו המ"ב (שיט ס"ק סב). הגר"ז (שכא סע' יח) הוסיף שאם עושה כן לאלתר מותר אפילו אם מסנן את כל השומן, והביאו בשעה"צ (ס"ק נח), אלא שסייג שכוונתו שמותר לסנן על ידי העברה מכלי לכלי, בלי שימוש בכף, שהיא נחשבת כלי ברירה [כך מובא גם בגר"ז גופיה. עיין לעיל הערה 20 מה שהערנו בזה].

אבל הגר"ע יוסף (חזו"ע ח"ד עמ' רלה) הביא דבריהם וכתב שלפי סברת המהר"י חאגיז שדבר שצף נחשב ברור ועומד ואין בו דין ברירה, מותר לסנן אף את כל המים, וכן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד) שמותר לסנן קרום שנמצא מעל חלב שהרתיחוהו ואין לדמותו לאיסור הסרת השמנת שנזכר במג"א, כיוון שהקרום הוא נפרד מהחלב לגמרי שלא כשמנת שנפרדה רק קצת, ועדיף הקרום מקליפת שום ובצל שהתירו רק אם עושה כן לאלתר.

כל הנזכר הוא בתנאי שעושה כן לצורך השבת, שאם לא כן יש בזה משום הכנה משבת לחול, כמש"כ מג"א ומ"ב שם. וע"ש שבמקום הפסד יש להתיר אם עושה כן ע"י גוי, מדין שבות דשבות.

בשונה מזבובים וקסמין דגים הם דברים גדולים וניכרים. יש לציין ששביתת השבת עצמו (סקכ"ו) החמיר כתירוץ השני של ערוך השולחן ולמרות זאת כתב כאן להקל, ולפי זה כתב להקל לסנן המים מקופסת שימורים של זיתים או מלפפונים חמוצים, ולכאורה יתיר גם בנידון סינון שמן מקופסת טונה. וכן בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' רלג) הביא דברי מהר"י חאגיז שהתיר לשלות דגים מן הים וכתב שלא מצאנו בשום פוסק שיחייב בזה משום בורר. וצ"ע.

יש להעיר שכל האמור הוא לעניין דברים גדולים כדגים, אבל דברים קטנים שנפלו לתוך המשקה לכל הדעות יש לאסור לבוררם (וכן כתב בחזון עובדיה ח"ד עמ' רלג, ודחה דברי הגדולות אלישע סקי"א שהתיר להוציא גרעיני לימון ששקעו בכוס).

41 אבל הבית מאיר (שם) דחה את הראיה מהראב"ד, שכן מדובר שם בקמח שהוא מוצק, אבל בנוזל גם הראב"ד יודה להתיר. ובשו"ת פעולת צדיק (שם) כתב שהראב"ד מדבר על קיסם ששקוע בתוך הקמח, ולא על קיסם שנמצא מעליו.

אופני ברירה שלא נאסרו

יד. ברירה שאינה לצורך אכילה

זה השולחן

שו"ע שיט, טו מסננת שנתן בה חרדל לסננו (מ"ב סקנ"ז – מע"ש, דבשבת אסור משום דמחזי כבורר), מותר ליתן בה ביצה אף על פי שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון נשאר למעלה (מ"ב סקנ"ח – אם בורר החלמון מן החלבון למטרת אכילה, נכון להחמיר).

סביב לשולחנך

במשנה (שבת קלט:) נאמר: נותנין ביצה במסננת של חרדל. ובגמרא שם (ריש קמ.) ביארו היתר זה: לפי שאין עושין אותה אלא לגוון. הרחיב את הביאור הטור: אף על פי שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון נשאר למעלה עם הפסולת - לא חשיב כבורר, שהחלבון והחלמון שניהם אוכלין הם ואין נותנין אותה לתוכו אלא לתקן מראה החרדל הלכך לא חשיב כבורר אוכל מתוך הפסולת. עכ"ל. דברי הטור הם על פי רש"י ור"ן (נז: במשנה). וכן כתוב בשו"ע (שיט, טו).

המדובר כאן הוא שנתן החרדל מערב שבת, שכן בשבת עצמה אסור ליתן משום דמחזי כבורר, כמובא בגמרא (שבת קלד.) ובתוספות שם וכ"כ מ"ב (ס"ק נז).

יש שפירשו שהחלבון והחלמון מין אחד הם (מג"א סקט"ז, כפי שפירשו המחצית השקל), ויש אומרים שהחלבון והחלמון ב' מינים הם (ב"ח, לבוש). ונפקא מינה אם רוצה לברור החלמון מן החלבון למטרת אכילה, ונכון להחמיר (מ"ב סקנ"ח). ויש בזה עוד נפק"מ כמו שיבואר להלן.

טו. כשלא רוצה את שני המינים [ברירת פסולת מפסולת]

זר זהב סביב

בשו"ע (שיט, טו) מתיר לסנן ביצה במסננת של חרדל (ע"פ משנה שבת קלט:), ובגמרא (שם) מבואר שטעם ההיתר הוא משום שנותן הביצה לגוון ולא לאכילה. על פי זה כתבו הפוסקים שבכל מציאות בה שני המינים נחשבים פסולת לגביו ואין לו תועלת בברירה זו, מותר לברור (ביה"ל סע' ג ד"ה היו לפניו). דוגמא לדבר: מיון הזבל לפחים שונים או התקנת מסננת בפי הכיור למניעת ירידת האוכל לצינור הביוב וכיוצא בזה (שמירת שבת כהלכתה פי"ב הי"ז והערה מט).

טז. ברירה שאינה לצורך שימושו הישיר של המאכל או החפץ הנברר

זר זהב סביב

יש מי שאומר שאין איסור ברירה אלא כשבורר לצורך שימושו הישיר והעיקרי של הדבר הנברר, ומיתר הפוסקים לא משמע כן.

לעיל נתבאר שלדעת הב"ח והלבוש החלבון והחלמון נחשבים לשני מינים, ואעפ"כ אין איסור לסננם ולהפרידם כיון שמטרתו היא "לגוון". מדבריהם עולה שאין איסור בברירת מין מחבירו אלא אם הברירה נועדה לצורך שימושו הישיר והעיקרי של הדבר שאותו הוא בורר. אבל אם הוא בורר עבור שימוש צדדי, אע"ג ששימוש זה מהווה תועלת גם כן, אין איסור. וכן פירש בהדיא האגלי טל (קוצר ס"ק כט אות י). אמנם למעשה לא מצאנו שסמכו הפוסקים הבאים אחריהם על עיקרון זה. על סברה זו תמה הגרש"ז בשלחן שלמה.

יז. כשרוצה את שני המינים לאחר זמן לשימושם העיקרי [מיון]

זר זהב סביב

נחלקו הפוסקים אם מותר למיין שני מינים שונים כדי להשתמש בשניהם לאחר זמן: יש אומרים שמותר, כי מלאכת בורר עניינה להבחין בין הפסולת לאוכל ובמיון לא נוצרת הבחנה זו כי שניהם נחשבים 'אוכל'; אך פוסקים רבים חולקים ואוסרים.

דעת המתירים: עיין בדברי הפמ"ג (משז"ז סק"ב ו- סקי"ב) ובשו"ת מהרש"ג (ח"א נד), שכתב כעין זה. בשו"ת יביע אומר (ח"ה סי' לא סק"ה, ח"ז סי' סה) הביא דבריהם ובצירוף סברות נוספות התיר למיין ספרים אחר השימוש.

דעת האוסרים: ביאור הלכה (סע' ג ד"ה היו לפניו) הביא דברי הפמ"ג וכתב שמלשון הרמב"ם (פ"ח הי"ב) משמע שעצם ההפרדה של מין אחד מחבירו היא גופא המלאכה, אלא שכשדעתו לאכול תיכף והוא בידו נחשב לדרך אכילה ומותר. לפי זה יש לאסור מיון, שהרי אם כשבורר מין אחד מחבירו בלבד חייב, קל וחומר שכשבורר את שני המינים חייב[42]. בדין זה החמיר האגלי טל (מלאכת זורה סק"א אות ב). גם השמירת שבת כהלכתה (פ"ג הלכות פג-צא) אסר למיין, אבל הוסיף (שם הלכה פה) שמותר לקחת מתוך הערימה כלי אחר כלי באופן אקראי כדי לשוטפו או לנגבו ואחר כך להניחו במקומו, ואין זה נקרא מיון.

42 תורף העניין הוא שמשמע מהרמב"ם שהאיסור בברירה אינו בעצם העדפת דבר מחברו, כדמשמע מהתוספות (עד: ד"ה היו), אלא בעצם הברירה וכמו שהעיר בזה הביה"ל הנ"ל. ועוד משמע מהביה"ל הנ"ל שאע"ג שכאן פסק כרמב"ם להחמיר במיון, מכל מקום לעניין ברירת פסולת מתוך אוכל היכא שהוא אוכל לאלתר, שבזה יהיה קולא לרמב"ם כיון שאין נפק"מ לפסולת ואוכל אלא הברירה היא במעשה ההפרדה כאמור. ובאמת היקל הר"ד עראמה בברירת פסולת מתוך אוכל לאלתר, והביא דבריו הביאור הלכה (סעי' ג ד"ה ומניח) ואעפ"כ החמיר בזה למעשה. יוצא אם כן שמחמיר הביה"ל כשתי השיטות.

יח. ברירת פסולת על ידי הוצאת אוכל עמו

זר זהב סביב

כתב הט"ז (סקי"ג) שכשנופל זבוב לאוכל לא יסיר את הזבוב לבדו, אלא ייקח מעט מהמאכל או המשקה עמו ויסירם. מדבריו משמע שניתן לברור פסולת על ידי שיוציא עימה מעט מהאוכל. רוב האחרונים הביאו את דברי הט"ז להלכה, אבל הגבילו אותם בכמה אופנים:

א. במקרה שהפסולת מעורבת ממש [כגון גרעיני לימון שנפלו לתוך גבינה או סוכר], או שאין צירוף אחר להתיר, נכון להיזהר וליטול עימה הרבה מהאוכל.

ב. יש להוציא פסולת מועטת בלבד, כגון להוציא זבוב אחד או שניים מתוך הכוס, אבל אין לתקן תערובת גמורה על ידי הוצאת מעט אוכל יחד עם הפסולת.

ג. אין להשתמש עבור זה בכלי המיוחד לברירה [לכן אין להשתמש במכשיר להוצאת גלעיני זיתים או ליבו של תפוח, גם אם מובטח שמקצת מבשר הפרי יישאר דבוק בגלעין].

אמנם דעת החזון איש (סי' נג ד"ה ט"ז) אינה כט"ז, ולדעתו אסור לברור באופן זה, כיוון שאף שמוציא את הפסולת עם מעט מן האוכל, סוף סוף דעתו על הדבר הנברר. לדעתו אין להתיר ברירה זו אלא אם מוציא הרבה אוכל יחד עם הפסולת [או כשלא ניכר שכוונתו להוציא רק את הפסולת. לדוגמה: כשמסיר מסלסלת פירות מאותו המין פרי שיש בו חלק רקוב].

מה שכתבנו שרוב האחרונים הביאו את דברי הט"ז להלכה, כן כתבו המ"ב (ס"ק סא), כה"ח (סקמ"ו), גר"ז (סע' כד), אגלי טל (סק"ו) ושביתת השבת (הלכה יא וכן בבא"ר סקכ"ד). ואע"פ שיש מגדולי האחרונים שכבר קדמו לחזון איש בפקפוק על היתרו של הט"ז, כמובא בגר"ז (בסדורו, בהלכתא גבירתא לשבת. וסותר א"ע מדבריו בפסקיו לשו"ע) ובפמ"ג (א"א סקט"ו) ולדבריהם כתב הגר"ז (שם) שהוצאת הזבוב (או פסולת אחרת) מותרת רק על ידי שישפוך מהכוס עד שתצא הפסולת מתוכו, ונראה שכוונתו שצריך להוציא הרבה אוכל יחד עם הפסולת. אבל רוב פוסקי זמנינו הקלו כט"ז, כמובא בשמירת שבת כהלכתה (עיין במראי המקומות להלן), פס"ת (סקמ"ד) ובדברי הגר"ע יוסף (חזו"ע ח"ד עמ' רלד- רלה).

ההגבלות שצוינו להיתרו של הט"ז מקורם בדברי הגרש"ז (הובאו בשמירת שבת כהלכתה פ"ה הלכה ה והערה כד, פ"ג הערה מא, וכן פ"ג הלכה נט הערות סח קפ).

יט. מחבץ

זה השולחן

שו"ע שיט, יז
וכן בסימן שמ, יא

המחבץ, תולדת בורר הוא; לפיכך אף על פי שנותנים שומשמים ואגוזים לדבש, לא יחבצם בידו (מ"ב סקס"ד – ולאלתר מותר על ידי ידו. אבל עיין במג"א שהביא מהתוספתא ראיה שאיסור חיבוץ הוא משום לש, ולפי זה אפילו דעתו לאכול לאלתר אסור).

סביב לשולחנך

מחבץ

המחבץ הנזכר בשו"ע כאן איסורו משום תולדת בורר, כמובא בגמרא (שבת צה.), ומספר פירושים ניתנו למחבץ (וכולם עולים לקנה אחד):

א. רשי (ד"ה המחבץ), רמב"ם (פ"ז ה"ו) – הניח חלב בקיבה.

ב. פירוש שני ברש"י (שם) – עושה כמין כלי גמי ונותן הקפוי בתוכו, ומי החלב שהן נסיובי נוטפין.

ג. ריב"ש (סי' קכא) – שמוציא החמאה מן החלב.

הרב המגיד (הל' שביתת עשור פ"א ה"ג. הובא במג"א סק"ה) ביאר שאף על פי שהחלב הוא מין אחד ולא שייכת בו ברירה - הני מילי בדברים יבשים (כיון שאינם נבללים לגמרי. מחצית השקל סקט"ז), אבל דברים לחים אף במין אחד שייכת ברירה.

בטעם הדבר שיש כאן איסור ברירה ולא דומה דין זה לדין יין שיש בו קסמין שמותר לסננו, לפי ששם מעיקרא היה יין וגם עתה הוא יין וכאילו לא נעשה בו שום תיקון, מה שאין כן בנידון שלנו שעל ידי הברירה נשתנה ונהפך למין אחר (שמירת שבת כהלכתה פ"ג הערה מו בשם גרש"ז).

הפרדת שומשומים ואגוזים מדבש

כתב הרמב"ם (פכ"א הי"ז): וכן המחבץ תולדת בורר הוא, לפיכך אף על פי שנותנין שומשמין ואגוזים לדבש לא יחבצם בידו. עכ"ל. כלומר לא יקבצם בידו להפריד אותם מן הדבש (מ"ב סקס"ו). על דברי הרמב"ם כתב הרב המגיד שהם לקוחים מהתוספתא (פי"ג הי"ב) והביאם המחבר בשו"ע (שיט, יז. שמ, יא). במ"ב (סקס"ד) כתב שלפי זה אם עושה כן לאלתר ובידו מותר לחבץ, אבל הביא מהמג"א שפירש התוספתא לעניין לש, ולפי זה אף לאלתר יהיה אסור.

זר זהב סביב

כתב המ"ב (סקס"ג) שהמעמיד חלב במקום חם כדי שייעשה גבינה נחשב מגבן וחייב. בעניין זה עיין בפס"ת (סקמ"ו) שנכלל בזה כל העושה פעולות שגורמות להפריד בין שני דברים המעורבים, בחומרים טבעיים או סינתטיים שניתנים ליין או חלב וכיוצא בזה.

כ. סיכום למלאכת בורר

זר זהב סביב

חלוקה כללית של סימן שיט

	מקרה	עיקרון מנחה	סעיף בשו"ע
א	כללי ברירת מאכלים וחפצים	אי"ל (אוכל, יד, לאלתר)	א-ה
ב	ברירה בנוזלים	רוב בני אדם שותים כך או לא	ח-יד
ג	אופני ברירה שלא נאסרו	הברירה לא נחשבת מעין המלאכה	טו-טז
ד	מחבץ	ברירה על ידי פעולה חיצונית או כימית	יז

כללי היסוד במלאכת בורר

אין איסור ברירה אלא אם מתקיימים הכללים הבאים: שני מינים[43] (תה"ד המובא ברמ"א סע' ג, ולא כט"ז) + תערובת[44] (שו"ע סע' ג) + תיקון[45] + הבחנה בין המינים השונים[46] (שו"ע סע' טו) + יש אומרים דווקא הבחנה שמבררת בין הפסולת לאוכל (פמ"ג, גרע"י. לכן מיון סכו"ם מותר כי שניהם מאכלים. אולם הביה"ל ופוסקים נוספים חולקים).

אם נתקיימו כל התנאים הנ"ל אסור לברור אפילו אם עושה רק: ברירה בכלי / ברירת פסולת מאוכל / ברירה להניח לאחר זמן.

—

43 הגדרת "שני מינים" או "מין אחד" היא לפי דעת רוב בני האדם, מה שהם מחשיבים למין שונה בגופו ובשמו (ע"פ ר"ן המובא בב"י שיט, י). מין אחד שעליו מעופשים ואינם ראויים לאכילה – דינו כשני מינים. ואם ראויים לאכילה בשעה"ד ובוררם – אסור מדרבנן משום דמחזי כבורר (מ"ב סק"ז ע"פ הרב המגיד. ובשבת קלד. נאמר: "אין מסננין חרדל במסננת שלו דמיחזי כבורר").

44 לבירור המושג 'תערובת' ניתנו מספר הגדרות באחרונים: צריך למבט חודר (ערוך השולחן סע' ח); על ידי הברירה מתחדשת צורתו לברורה ונקיה (חזון איש ר"ס נג); דבר בלול יחד ומשתמש כשהוא בלול (אור שמח פ"ח הי"א).

45 כלומר תיקון באוכל שנבררה הפסולת ממנו או עכ"פ בפסולת הנבררת אם דעתו בשעת הברירה להשתמש בה לאחר זמן (ביאור הלכה ד"ה לאכול).

לדעת הישועות יעקב: אם בורר מפסולת גמורה (כגון עגבניה מהעפר) – איסורו מדאורייתא, אם בורר שני מאכלים – הרי זו מלאכה שאצל"ג ואיסורו מדרבנן בלבד. אולם לדעת הביה"ל – שניהם מדאורייתא, כי אף מה שמתייפה כל מין על ידי ברירת חברו ממנו, הרי זה נחשב תיקון.

46 בשל כך ברירת פסולת מפסולת מותרת, כמובא בשו"ע שם בעניין סינון ביצה במסננת חרדל.

ברירת אוכל מפסולת

- **הגדרתם ב'גברא' (הגדרה סובייקטיבית):** על פי הגדרה זו גם שני מיני מאכלים יכולים להיחשב אוכל ופסולת כאשר אינו רוצה את אחד מהם (תוספות, רא"ש. שו"ע סע' ג).
- **חפצים:** יש איסור ברירה גם בחפצים (מ"ב סקט"ו ע"פ ט"ז).
- **אופנים שבהם מותר לברור הפסולת מהאוכל:**
  - **ברירת פסולת מאוכל כאשר משתמש בפסולת שימוש מועט:** ביאור הלכה (סע' ד ד"ה מתוך) מתיר, ולכן מותר למצוץ בפיו מעט כל עצם קודם שמשליכה לחוץ, אע"פ שעיקר כוונתו לבוררה. והחזון איש (סי' נד סק"ג) מחמיר.
  - **ברירת פסולת מאוכל היכא שהוא תיקון האוכל: יש אומרים** (מהרש"ל, רמ"א סי' תקי) שכאשר מטרתו לתקן את האוכל, מותר אפילו אם בורר שלא לאלתר. לכן לוזים ובוטנים שנשתברו ועדיין בקליפתם מותר להוציא את קליפתם. **יש שהתירו** (מג"א, מ"ב) רק לאלתר. **ויש אומרים** (חזון איש) שאין היתר זה אמור אלא במקרה שאינו יכול לתקן האוכל אלא אם יברור הפסולת מקודם.
  - **דבר שיש לו קליפה:** מותר לקלוף לאלתר שומים ובצלים, כי זו דרך אכילתם (רמ"א סו"ס שכא).
- **אופן שבו ברירת אוכל מפסולת אסורה:** הבורר תורמוסין מתוך פסולת שלהם, חייב מפני שהפסולת שלהם ממתקת אותם כשישלקו אותה עמהם ונמצא כבורר פסולת מתוך אוכל, וחייב (שו"ע סע' ה ע"פ שבת עד.).

ברירה ביד

- **כלי ברירה אסורים:** נפה וכברה – דאורייתא; קנון ותמחוי – דרבנן; ידו – מותר (גמרא שבת עד.).

ברירה במאכלים

- **הגדרת כלי ברירה:** כלי המיועד לברירה ומשתמש בו למטרת ברירה. אם חסר אחד מהשניים מותר, ולכן מותר להשתמש במזלג.
  לחלופין, כלי שאינו מיועד לברירה, אך על ידי שינוי מסוים או אופן שימוש שונה הופך אותו לכלי ברירה, אסור להשתמש בו מדאורייתא, אם רצונו לברור (לדוגמה: אסור לשים מכסה על פי הקדרה, לשפוך את המים שבקדרה ולהשאיר את האוכל בתוכה. שש"כ פ"ג הלכה נח).
  כלי שמיועד לברירה עבור שימוש מיידי – דעת הגרש"ז (בשש"כ פ"ג הערה קמ) שאינו נחשב כלי ברירה. לדוגמה: כף ומזלג, קנקן עם זרבובית, מלחייה וכיוצא בזה.

ברירה לאלתר

- **במהלך הסעודה: מרדכי** – מיד; **רבנו חננאל** - כל מה שצריך לאותה סעודה שמיסב בה מיד; **רבנו ירוחם** - בתוך סעודה, מותר לברור דווקא לצורך אותה סעודה. אחר הסעודה - מותר אף לצורך סעודה אחרת, כל שהיא באותו יום; **ב"י בדעת הרמב"ם** - אוכל מפסולת מותר לברור כל מה שצריך לאותה סעודה. אוכל מאוכל, מותר לברור אפילו עבור שימוש עתידי, כל שאינו בורר בשחרית כדי לאכול בבין הערביים. **להלכה, רמ"א** (סע' א) פסק כר"ח.
- **קודם הסעודה: מ"ב** (שכא סקמ"ה) – אין לברור אלא סמוך ליציאת בית הכנסת. והחותכים שעה או שתיים קודם הסעודה קרוב הדבר לומר שחייב חטאת. **פס"ת** (שיט סק"ה) – אם בורר בשביל סעודה גדולה עם הרבה אורחים, מותר להתחיל לברור אף קודם לכן, כל כמה זמן שמשער שייקח לו תהליך הכנת הסעודה. **והגר"ע יוסף** מחמיר בזה.

ברירה בנוזלים

שרייה

1. **ניקוי מאכל על ידי שרייה במים:** שו"ע (שיט, ח) – אסור מדרבנן; ביה"ל ע"פ רש"י – אסור מדאורייתא.
2. **שפשוף לכלוך ביד:** אסור (שו"ע שם).
3. **זריקת ירקות מלוכלכים לכלי מנוקב:** מותר [שו"ע שיט, ח – אף שזה פס"ר לברירה; ביה"ל – אם פס"ר אסור].

שטיפה

1. **לכלוך ממשי:** רוב הפוסקים (מ"ב. שש"כ. אג"מ) מתירים לשטוף לאלתר [מכמה סיבות: א. הוי כקולף שומים ובצלים שמותר לאלתר; ב. שטיפה לא הוי דרך ברירה, והאג"מ הסתפק לפי זה שמא אף לאחר זמן מותר]. ויש מחמירים אם הוא לכלוך גמור (שו"ת שבה"ל).
2. **לכלוך מועט או חומרי ריסוס:** לרוב הפוסקים מותר לשטוף אף כשדעתו לאכול לאחר זמן [כמו יין צלול שמותר לסננו אף במשמרת], ושש"כ מתיר רק אם שוטף לאלתר.

סינון

1. **נתינת שמרים במשמרת:** אסורה מדאורייתא (שבת קלז:, שו"ע שיט, ט).
2. **שפיכת מים נקיים על גבי שמרים שבמסננת:** מותר (שבת קלז: שו"ע שיט, ט). חזו"א – ולכן רשת שבברז מותרת בשימוש אף שאח"כ מתברר שמלוכלכת.
3. **סינון משקים (קלט:):**

ר"ן – יין צלול (מסננו מקסמין. וי"א שמותר אף מקמחים) – מותר במשמרת; עכור קצת (מסננו מקמחים) – רק בסודרין ובכפיפה מצרית; עכור הרבה (מסננו משמרים) – אסור מדאורייתא; עכור הרבה ובין הגיתות – מותר אפילו במשמרת.

רמב"ם – יין צלול – רק בסודרין ולא במשמרת; עכור קצת – אסור אף בסודרין.

שו"ע – כר"ן, וי"א כרמב"ם.

מ"ב – הלכה כר"ן, אבל טוב להחמיר שלא לסנן יין עכור קצת (קמחים) בסודרין.

מסננת בפי הכלי

גמרא בשבת (קלט:), שו"ע (שיט, יג) - כלי שמערין בו יין מהחבית, לא ייתן בפיו קשין וקסמין בחזקה, שאין לך מסננת גדולה מזה.

עירוי מכלי לכלי

גמרא (שם), שו"ע (שיט, יד) – מותר, ויפסוק כשמגיעים לניצוצות.

חזו"א (ופסקו כמותו הצי"א, ילקו"י ועוד) – מותר לערות גם דרך כלי עם זרבובית. ויש אוסרים (מובאים בשש"כ).

מג"א, מ"ב – לאלתר, מותר אף לסנן הניצוצות [הנברר הוא היוצא מהכלי והוה אוכל מפסולת].

חיי אדם – מחמיר אף בלאלתר [הנברר הוא הנשאר בידו, והוה פסולת מאוכל].

ילקו"י (סע' מב) מתיר להשתמש במצקת מחוררת לאלתר, והמחמיר תע"ב.

[לח"א הוה אוכל מפסולת, ובצירוף דעת מהריט"ץ שאין ברירה בלח]. אך הרבה פוסקים מחשיבים מצקת זו ככלי ברירה.

—

אופני ברירה שאינם אסורים

ברירה שאינה לצורך אכילה [סעיף טו]

שו"ע (שיט, טו. שבת קמ.) – מותר לסנן ביצה במסננת חרדל אף על פי שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון נשאר למעלה, לפי שאין עושין אותה אלא לגוון (לתקן מראה החרדל).

נחלקו האחרונים בביאור היתר זה:

מג"א – הם נחשבים כמין אחד, ואע"פ שהחלבון נברר אין זה זה נחשב בורר לפי שנעשה לגוון.

ב"ח, לבוש – הם נחשבים כשני מינים, ואין זה נחשב בורר כי אין הברירה למטרת אכילה אלא למטרת שימוש צדדי.

ברירה בשעת האכילה [סעיף טז]

ברירה בשעת הכנסת המאכל לפיו:

שו"ע (שיט, טז) - מים שיש בהם תולעים, מותר לשתותן על ידי מפה בשבת דלא שייך בורר ומשמר אלא במתקן העניין קודם אכילה או שתיה, אבל אם בשעת שתיה מעכב את הפסולת שלא יכנס לתוך פיו, אין זה מעין מלאכה, ומותר.

ברירה קודם הכנסת המאכל לפיו:

רמב"ן וריטב"א (הובאו בביה"ל סע' ד. ד"ה הבורר פסלת) – אם אוחז בידו ורוצה לאכול, מותר להוציא את הפסולת ולאכול (כן כתבו להלכה הגרע"י ובא"ח. ומסקנת הביה"ל שאין למחות במקילים).

פשט שו"ע (שיט, טז) ע"פ רא"ש, מאמר מרדכי, חזו"א – חולקים, ודעתם שבאופן זה אסור לברור מדאורייתא.

—

מ"ב (סקס"א) ע"פ ט"ז – מותר [במגבלות מסוימות, כפי שביארנו לעיל].

חזו"א – מחמיר, שהרי אין כוונתו אלא על הברירה.

ברירת פסולת על ידי הוצאת אוכל עמה

—

דבר גוש צף על גבי נוזל

מהריט"ץ – מוצק המונח על גבי נוזל נחשב שאינו בתערובת (כן פסק הגר"ע יוסף. ילקו"י מתיר לפי זה להוציא במצקת מחוררת, וכן להוציא שקית תה אף ללא כפית).

ט"ז, מ"ב (סקס"א) – חולקים ומחמירים.

אין דרך ברירה בהוצאת הדבר הצף

מהריט"ץ, בית מאיר – אין דרך ברירה בלח, לפי שבורר הוא בדבר יבש, ואילו בלח לא שייך בורר אלא משמר ("אין ברירה בלח וגם את הצרעה ישלח").

ביה"ל (שיט, טז. ד"ה אלא במתקן) – קשה מאוד להקל בזה, כי כמעט כל האחרונים העתיקו דברי הט"ז להלכה.

דבר צף בנוזל